

GRÓCZ ERNŐ

A BETŰSZEDÉS KÁTÉJA

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TANONCOKTATÁSRA

MÁSODIK RÉSZ

SZERZŐ SAJÁT KIADVÁNYA

BUDAPEST, HOLD-UTCA 7.

ÁRA 1 KORONA.

A BETŰSZEDÉS KÁTÉJA

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TANONCOKTATÁSRA

IRTA

GRÓCZ ERNŐ

MÁSODIK RÉSZ

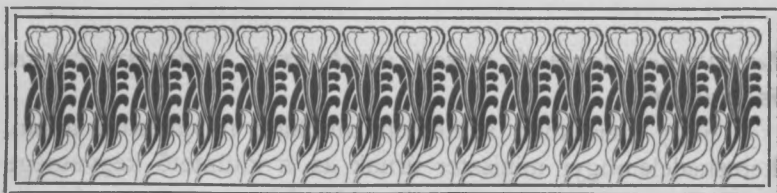
TÁBLÁZATOK. CÍMBETŰK. MATEMATIKA.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1899

Előszó a második részhez.

Mindenekelőtt szíves elnézésöket kell kérnem tisztelt pártolóimnak, hogy e füzet ily sokára jelent meg az első füzet után. E tekintetben oly akadályok állottak előttem, melyeket előbb elhárítani nem voltam képes.

Némi nehézséget okozott munkám folytathatására az a körülmény is, hogy időközben egy figyelemre méltó másik szakkönyv is jelent meg, a mely hasonló céloknak kíván szolgálni. Itt fölmerült előttem az a kérdés, vajjon szükséges-e ez után is munkámat folytatni, vagy sem?

Bővebb megfontolás után azonban arra a meggyőződésre jutottam, hogy igenis szükséges folytatnom, mert annak a másik szakkönyvnek sem beosztása, sem tartalma nem felel meg annak a szaktananyag-beosztásnak, melyet a Szakkör 1895-ben kiadott Tervvázlatában és az Országos Iparegyesülethez intézett beadványában kifejtett.

De különben is, minden kibővítése daczára, az említett szakkönyv még mindig oly nagy általánosságokban mozog és oly szűken van kidolgozva a felölelt tárgyak legnagyobb része, hogy azoknak ily módóni tanítása esetén a szakiskola sehogy sem felelhetne meg hivatásának.

Vannak ugyan egyesek, a kik azt állítják, hogy elég egy-egy tárgyról csak röviden írni. Én azonban azt tartom, hogy

ha valamely tárgyról keveset irunk, arról a tárgyról keveset is tanítunk.

Nagy mértékben serkentett munkám folytatására a nm. kereskedelemügyi miniszter úrnak az a kitüntető kegyessége is, hogy munkám támogatására 100 frtot utalványozni méltóztatott, a mely kegyességeért e helyen is hálás köszönetemet nyilvánítom.

De ehhez hozzájárult szaktársaimnak buzdítása is.

A könyv tartalmát illetőleg bár nem tartom magamat csálthatatlannak s egyik-másik részre nézve tehetők észrevételek, én azonban arra törekedtem, hogy a gyakorlatnak megfelelő és némi tekintetben már szakirodalmilag is megállapított helyesebb szabályokat tolmácsoljam és lehető kimerítően ismertessem.

Remélem, hogy e céljaimat, ha még most nem is értem el, de legalább is megközelítettem.

Végül még hálás köszönetemet nyilvánítom lovag *Falk Zsigmond* kir. tanácsos úrnak, a Pesti könyvnyomda-részvénytársaság elnökigazgatójának, a ki a szakirodalom és a szakfejlődés iránt érzett meleg rokonszenve folytán nyújtott előnyös feltételeivel lehetővé tette nekem munkám folytatását, nemkülönben *Szterényi József* miniszteri osztálytanácsos úrnak kegyes pártfogásáért és *Tanay József* művezető úrnak szives támogatásáért.

Budapest, 1899. február hóban.

A szerző.

TARTALOM.

A táblázatok:	Oldal
A táblázatszedésről általában	7
Az oszlopos-szedés	11
A stégek és léniák alkalmazása	25
A vonalas táblázatok kiszámítása és sedése	34
<i>a)</i> Üres táblázatok	35
<i>b)</i> Kitöltött táblázatok	49
A cím- és díszbetűk:	
A cím- és díszbetűk alakja és szabályai	57
A cím- és díszbetűk használati módjai és a sorok beosztása	68
A matematika sedése	77

Szedésminták a 75. és 76. oldalon.

A TÁBLÁZATOK.

A táblázatszedésről általában.

1. Mit értünk a táblázat alatt?

Táblázat (tabella = Tabelle) alatt értjük az oly rovatokra (rubrika = Rubriken) osztott szedést, melyek vagy bizonyos dolgok bejegyzésére szolgálnak vagy pedig kész kimutatásokat és bejegyzéseket tartalmaznak.

2. Hány fajtája van a táblázatszedésnek?

A táblázatszedésnek két fajtája van, még pedig vonalozott és vonal nélküli táblázatok. A vonalozott táblázatok ismét két részre oszlanak, úgymint üres és kitöltött táblázatokra. A vonal nélküli táblázatokat oszlopos-szedésnek is hívjuk, mivel ezek leginkább számoszlopokból szoktak állani.

Példák :

Oszlopos-szedés :

1893.	2345	3463
1894.	6492	7856
1895.	4315	1640
1896.	2560	6810
1897.	4531	9005
1898.	5687	8765

1 2 3

Üres táblázat :

4 5 6

Kitöltött táblázat :

F. sz.	Tárgy neve	frt	kr.
1	1 mm. garm.	130	—
2	1 mm. cicero	120	—
3	1 min. cicero concave	40	—

7 8 9 10

3. Miket nevezünk rovatoknak?

Rovatoknak nevezzük a táblázatoknak azokat a több-kevesebb tagozatait, melyeket vonalas táblázatoknál léniák, oszlopos-szedésnél pedig hézagok választanak el egymástól.

Lásd előbbi példák 1—10. számjellel jelzett részeit.

4. Mily részekből állnak rendszerint a rovatok?

A rovatok rendszerint két főrészből állnak és pedig *fej*-ből (Kopf) és *láb*-ból (Fuss). A fejet a rovatok felső részén alkalmazni szokott különböző rovatcímek képezik, a lábat pedig a rovatoknak a fej alatt levő többi részei. Fej nélküli táblázatok csak igen ritka esetben fordulnak elő.

Lásd előbbi példákban a) fejet és b) lábat.

5. Hányfélekép szokás a fejben elhelyezni a rovatcímeket?

A rovatcímeket a fejben kétféleképpen szokás elhelyezni, még pedig haránt vagy függélyes sorokban, a mit együttesen is alkalmazhatunk.

Példák:

Fej haránt sorokkal:

Osztalék	
1893.	1894.

Fej függélyes sorokkal:

Zab	Buza	Árpa

Fej vegyes sorokkal:

Termett			
Zab	Buza	Árpa	Rozs

Leltári tárgyak			
Betűk	Gépek	Segéd- gépek	Egyebek

6. Mikor szedünk haránt és mikor függélyes sorokat?

A mennyire lehetséges, mindig haránt sorokat kell szednünk és csak akkor szedünk függélyes sorokat, ha a rovatok keskenyek és a haránt sorok beszedése nehézkes, sőt sokszor lehetetlen. Oly esetben azonban, midőn több tárgy van egymás után felsorolva, az egyöntetűség kedvéért akkor is függőlegesen szedjük a rovatcímeket, ha egyes sorok haránt sorokba is beférnének.

Példák :

Folyó szám	Hó	Nap	A küldemények darabszáma	A küldemény neve és száma
------------	----	-----	--------------------------	---------------------------

Őszi barack	Szilva	Dió	Eper
-------------	--------	-----	------

7. Hogyan szedjük a haránt sorokat ?

A haránt sorokat úgy szedjük, hogy ha a rovatcímek csak egy sorból állanak, azokat egyszerűen a rovat közepére zárjuk, de ha hosszabbak a címek, akkor a sorokat fölváltva hosszabbakra és rövidebbekre szedjük és ha a címek különösen nagyok, elől-hátul egy spáciummal vagy fél négyzettel behúzva, a rovat egész szélességében szedjük a sorokat s az utolsó sort közepére zárjuk.

Példák :

Váltakozó sorokkal :

Körforgó
és
taposó-
sajtók

Körforgó és taposó- sajtók

Körforgó, egy-
és kéthengeres
gépek, taposó-
sajtók

Egyenlő sorokkal :

Körforgó, egy-
és kéthengeres
gépek, taposó-
sajtók

8. Miképen szedjük a függélyes rovatcím-sorokat ?

A függélyes rovatcím-sorokat úgy szedjük, hogy az első sort kieresztjük és ha csak egy van, hátulról kizárjuk, de ha több is van, a többi sort beljebb kezdjük, vagyis behúzzuk, az utolsó sort pedig szintén hátulról kizárjuk. Azonban a függélyes sorokat is csak rendes módon szedjük a sorzóba és csak a kiszedés után állítjuk föl függélyes irányban.

Példák :

Betűk
Körforgó
és taposó-
sajtók

Betűk	Körforgó és taposó- sajtók
-------	----------------------------------

9. Mennyivel kell kiereszteniünk a függélyes sorok első sorát és mennyivel húzzuk be a többi?

A függélyesen szedett sorok első sorát oszlopos-szedésnél egészen előre eresztjük s csak az egész fej kiszedése után teszünk a fej alá egy térszót, hogy a láb betűi ne álljanak közvetlenül a fej betűin, a vonalozott táblázatnál azonban az első sort a helyhez képest egy spáciummal, fél vagy egész négyzettel beljebb húzzuk. De egy fejben csak egyféleképpen szabad bekezdeni, akár rövidebbek a rovatcímek, akár hosszabbak.

Példák:

Fél négyzettel:

Betűk és
körzetek

Gépek és
segédgép-
pek

Betűk és körzetek	Gépek és segédgép- pek
----------------------	------------------------------

Betűk és
körzetek

Gépek és
segédgép-
pek

Egész négyzettel:

Betűk és körzetek	Gépek és segédgép- pek
----------------------	------------------------------

10. Mikor kell a fejben nagy és mikor kis betűkkel kezdenünk a sorokat?

A fejben minden önálló rovatcímet nagy (verzál) betűvel kezdünk; ezen kívül a főcímetek és néha az alcímeket is, ha a főcímmel nincsenek közvetlen összefüggésben. Azokat az alcímeket azonban, melyek a főcímmel közvetlen összefüggésben vannak, mindig kis (kurrent) betűkkel szedjük.

Példák:

Főcím: Főcím közvetlen alcímekkel:

Nem közvetlen alcímek:

Segélyezési ág	Bevétel				Készletben levő betűnemek								
	a köz- pontban		a kerü- letekben		Text	Tertia	Mittel	Cicero	Garmond	Borgis	Petit	Colonel	Nonp.
	frt	kr.	frt	kr.	m é t e r m á z s a								

Ép így kell szedni az oszlopos-szedésnél is a fejet.

11. Mit kell lehetőleg kerülni a táblázatszedésnél?

A táblázatszedésnél lehetőleg kerülni kell, hogy nagy fejjel bíró táblázatokot vonalak nélkül szedjünk és különösen

akkor, ha a rovatcímeket függélyesen kell szedni, mert az ily fejek ízléstelenek.

Példa: A következő fej nem szép:

Készletben levő betűnemek

Text	Tertia	Mittel	Cicero	Garmond	Borgis	Petit	Colonel
------	--------	--------	--------	---------	--------	-------	---------

m é t e r m á z s a

12. Hogyan kell szedni a vonalas táblázatot oszloposra és viszont?

A vonalas táblázatot oszloposra úgy kell szednünk, hogy a léniák elhagyásával oszloposra számítjuk ki, míg a vonalosan szedendő oszlopos-szedést a vonalas táblázat kiszámítása szerint léniákkal szedjük.

Az oszlopos-szedés.

13. Hogy állapítjuk meg az oszlopos-szedés rovatainak beosztását?

Az oszlopos-szedés rovatainak beosztását a tér és fej nagysága, valamint a számoszlopok szélessége szerint állapítjuk meg.

14. Miképen kell a rovatok beosztását eszközölni a számoszlopok szélessége szerint?

A számoszlopok szélessége szerint úgy kell megállapítani a rovatok beosztását, hogy minden számoszlopból kikeressük a legnagyobb számokat és a térhez képest azután fél, egy egész, vagy két, három, sőt több négyzetet is beosztunk a rovatok közé.

15. Mikor szoktunk beosztani többet és mikor kevesebbet a számoszlopok közé?

A rovatok közé akkor osztunk be többet, ha kevés a rovat és sok helyünk van; kevesebbet pedig akkor, ha sok a rovat és a hely szűk.

Példák:

Kevés rovat s több beosztás:

6359 4580 9640 1270

Sok rovat s szűk beosztás:

5186 4530 2340 8670 7360

16. Mit kell tennünk, ha nagyon sok helyünk van?

Ha nagyon sok helyünk van, nemcsak a rovatok közé kell többet beosztanunk, hanem elől és hátul is be kell húznunk a számoszlopokat.

Példa :

6359

4580

9640

17. Mily módon szedjük a számtételeket, ha azok különböző szélességűek?

Ha a számtételek különböző szélességűek, azokat oly módon szedjük, hogy a keskenyebb számtételek elé annyi fél négyzetet (s két fél helyett egy egészet) teszünk, a hány számjeggyel a legnagyobb számtétel nagyobb; azonban ha számtételünkből a pont vagy vessző elmarad, ezek helyét egy negyed zárkával töltjük be, de ha mindkettő elmarad, ismét egy fél négyzettel pótoljuk.

Példa :

10.850

6.732

3,542.135

1.432

24

43

Itt az első számoszlop második tétele elé egy fél négyzetet teszünk, mert egy számjeggyel kevesebb az előbbinél; a második oszlopnál két fél négyzetet és egy negyed zárkát teszünk a második számtétel alá, mert két számjeggyel és egy ponttal keskenyebb az előbbinél, végre a harmadik oszlopnál két fél négyzetet, vagyis három egészet teszünk a második számtétel elé, mert öt számjeggyel és egy vesszővel s egy ponttal, tehát hat számjeggyel keskenyebb az előbbi számtételnél.

18. Miképen kell a számoszlopok beosztását eszközölnünk, ha az oszlopokban a számtételek nem egyenlő szélesek?

Ha az oszlopokban a számtételek nem egyenlő szélesek, úgy kell az oszlopok beosztását eszközölnünk, hogy az oszlopokban kikeressük a legszélesebb számtételeket s azok közé osztunk be egy-egy négyzetet, vagy a helyhez képest többet is.

Példa :

6.340

93

225

96

7

459

1.050

44

11.872

581

1.815

139

1.855

9

10.560

Itt a kiemelt számtételek legnagyobbak lévén az oszlopokban, a beosztást azokhoz képest eszközöltük.

19. Hogyan kell a beosztást eszközölnünk, ha a rovatok feje nagy s a rovatok száma kevés?

Ha a rovatok feje nagy s a rovatok száma kevés, akkor a rovatok címsorait lehető szélesre kell szedni, hogy a címek sok sort ne adjanak.

Példa :

1894-ik évben befolyt tiszta jövedelem	1894-ben felszerelésekre kiadott összeg	Személyzeti kiadásokra fordított összesen
6359	4580	9630

20. Miképen szedjük a fejet a számoszlopokra?

A fejet a számoszlopokra kétféleképen szedjük, a szerint, a mint a fej nagy vagy kicsiny.

21. Hogyan szedjük a fejet, ha az nagy?

Ha a fej nagy, először kiszámítjuk, hogy egy-egy rovatcím milyen szélesre szedhetünk, a mely a térhez képest lehet 4, 5, vagy 6 ciceró széles is s midőn ez megvan; leszedjük az illető fejeket, minden rovatcím közt egy négyzet vagy egy ciceró tért hagyva, hogy egymástól elkülönüljenek, azután leszedjük a legszélesebb számokat a számoszlopokból és a rovatcímek középre zárjuk, a többi sorokat pedig e szerint folytatjuk.

Jegyzet. Lásd előbbi példánkat, melyben a rovatcímek hat ciceróra vannak szedve, a rovatcímek között egy ciceró van beosztva és a rovatcímek alatt középre zárva a számok.

22. Hogyan szedjük a fejet, ha az kicsiny?

Ha a fej kicsiny, először leszedjük a számoszlopokból a szükséges sort és kellőleg beosztván, a fölött zárjuk ki a rovatcímeket középre; ennek megtörténte után pedig a sorokat a sorzóból kiemeljük és a fejet előre tesszük, aztán így folytatjuk tovább a szedést.

Példa : A fej leszedése következőleg történik:

3,854.967	645.894	35,138.469
I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.

Fölcsérélve :

I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.
3,854.967	645.894	35,138.469

23. Miképen kell szednünk az oszlopos-szedést, ha a számoszlopok előtt szöveg is van és sem a szöveg, sem a fej nem nagy?

Ha a számoszlopok előtt szöveg is van és sem a szöveg, sem a fej nem nagy, akkor a kikeresett számok közé néhány négyzetet teszünk, a többi helyre azután a szöveget szedjük.

Példa :

	1892.	1893.	1894.	1895.	1896.
Bevétel	63.459	89.640	76.510	17.894	31.456
Kiadás	47.890	56.480	68.350	33.711	13.132

24. Mivel szoktuk kitölteni az üres helyeket a szöveg és a számoszlopok között?

A szöveg és a számoszlopok között az üres helyeket pontokkal szoktuk kitölteni, melyek lehetnek közönséges pontok, fél vagy egész négyzet nagyságra öntött pontok, egy, kettő vagy három ponttal.

Példa :

	1892.	1893.	1894.	1895.	1896.
Bevétel	63.450	89.640	76.510	17.894	31.456
Kiadás	47.890	56.480	68.350	33.711	31.132

25. Milyen zárkákat szoktunk tenni a pontok közé?

A közönséges pontok közé keskeny soroknál fél négyzetet, nagyobb soroknál egész négyzetet szoktunk tenni. Az egész négyzet nagyságára öntött egypontosok közé semmit, a fél négyzetesek közé fél négyzetet, a két- és hárompontosok közé pedig egy fél vagy egész négyzetet. A pontoknak a sorokban rendszerint egymás alá kell esni, de a három pontosokat fölváltva is szoktuk használni.

Példák :

.	--- --- ---
.	--- --- ---
.	--- --- ---

26. Milyen helyeken használjuk az egyes és milyeneken a többes pontokat?

Közönséges oszlopos-szedésnél csupán egyes pontozást használunk, a többes pontozást pedig díszesebb munkáknál használjuk.

27. Hogyan kell szednünk az oszlopos-szedést, ha a szöveg is kicsiny és a számoszlopok száma is kevés?

Az oszlopos-szedést, ha a szöveg is kicsiny és a számoszlopok száma is kevés, úgy kell szednünk, hogy a számoszlopok közé megfelelően beosztunk s a szöveget is néhány ponttal megtoldjuk, azután hogy a szöveg után túlsok pontot ne kelljen alkalmazni és a rovatok közé se tegyünk túlnagy beosztást, elől és hátul bizonyos nagyságú beosztást teszünk, mely lehet a sorok hosszasa szerint egy négyzettől kezdve egész nyolc ciceróig, esetleg ezen felül is.

Példa :

	1891.	1892.
Bevétel	624	452

28. Mit kell tennünk, ha a szöveg nagy a számoszlopok előtt?

Ha a számoszlopok előtt a szöveg nagy, több sort is alkothatunk belőle. Ez esetben az első sort kieresztjük a sor elejére s hátulról annyival kizárjuk, a mennyi helyet a számoszlopok elfoglalnak, a többi sort pedig elül egy négyzettől vagy szélesebb soroknál 2—3 ciceróval is behúzzuk s a sorok hátulról való behúzását csak akkor szüntetjük be, midőn az utolsó sor mellé a számokat szedjük.

Példa :

	1891.	1892.	1893.
Az első évnegyedben a bevétel volt az			
összes forgalomban	645	2350	3640

29. Ha a szöveg is nagy és a fej is, hogyan kell beosztanunk a szedést?

Ha a szöveg is nagy és a fej is, a szedést úgy kell beosztanunk, hogy a szöveget keskenyebbre vesszük s a rovatok között is nagyobb beosztást csinálunk.

Példa :

	Az Első Hazai Takarékpénztár- ban	A sütők és molnárak gőzmalmában	A kereskedelmi bank részvény- társaságban
Az első évnegyedben volt a bevétel az összes forga- lomban	225.400	39.146	120.039

30. Milyen betűkből kell szedni a fejeket?

A fejeket mindig kisebb betűkből kell szedni, mint a milyenből a szöveg, vagyis a láb van szedve, azaz ha a láb ciceró vagy garmond, a fejet petitből s ha a láb petit, a fejet nonpareilleből kell szedni. Nonpareillenél kisebb betűkből fejet csak akkor szedünk, ha bizonyos helyre bizonyos szöveget be kell szorítanunk s az nonpareilleből nem férne be; garmondból vagy ciceróból pedig csak akkor szabad szedni, ha a lábak különösen nagy betűkkel, például text vagy tercia betűkkel vannak szedve.

31. Hogyan kell szedni azokat a számoszlopokat, melyek tömörszedés mellett fordulnak elő?

Azokat a számoszlopokat, a melyek tömörszedés mellett fordulnak elő, ciceró-szélességben szoktuk szedni, vagyis hat, nyolc, tíz és tizenkét ciceró szélességre s a sor hátulso végére kell zárni, a midőn a szöveg és a szám közti üres tért szintén pontokkal töltjük ki.

Példa :

Magyarország 1899. évi állami költségvetésében ipari és kereskedelmi szakoktatás céljaira	679.802 frtot
irányzott elő.	

Ösztöndíjakra és állami ipariskolák új épületeinek emelésére és a már meglevő iskolaépületek kibővítésére .	180.220 frt
van megállapítva.	

Iparfejlesztési célokra	480.000 frtot
irányoztak elő, vagyis 150.000 frttal többet, mint 1898-ban.	

32. Ha két vagy három számoszlop fordul elő tömörszedés mellett, miképen szedjük azokat?

Ha két vagy három számoszlop fordul elő tömörszedés mellett, azokat úgy szedjük, hogy addig, míg egy oszlopos a szedés, csak annyira húzzuk be a szedést hátulról, a milyen szélesre van egy számoszlop szedve; a második számoszlop kezdeténél azonban már egy sorral előbb kezdjük a két oszlop szélességű behúzást, hogy a számok a sorokon ne feküdjenek s ugyanígy járunk el a harmadik oszlopnál is. Mind-egyik számoszlop pedig ott végződik, a hol a számoszlopot vonallal lezárjuk.

Példa :

A míg egy számoszlop fordul elő a tömörszedésben,
csak egy számoszlopnak megfelelően 9.369 frt 43 kr.
húzzuk be, de midőn a második számoszlop is előfordul,
egy sorral előbb húzunk be a második
számoszlop 364 frt 50 kr.
előtt, hogy a számok a betűsorokon rajta
ne feküdjenek s midőn a
harmadik számoszlop is 235 frt 10 kr.
előfordul, ugyanigy járunk
el s csak akkor szüntetjük
be a három számoszlopos
behúzást, mikor a követ-
kező számokat 130 » 50 » 365 » 60 »
vonallal elzárjuk ; innét azután ismét csak
kéthasábosan húzunk be addig, a míg a
második számoszlopot is az utolsó szám
után 154 » 20 » 884 » 30 »
szintén vonal zárja el s ekkor már csak egy számoszlopnak
megfelelő behúzást teszünk addig, míg ennek is az utolsó
száma 4.364 » 50 »
következik aláhúzással, összegezve 14.618 frt 20 kr.

33. Hogyan szoktak még előfordulni a szedésben számoszlopok ?

A szedésben úgy szoktak még előfordulni számoszlopok,
hogy fej helyett az illető számok megjelölése a számok előtt áll,
a midőn a következő sorokban az illető szavakat idézőjellel
szoktuk pótolni, a mit rendszerint a szavak közepére zárunk ki.

Példa :

Körforgó	3,	egyhengerű	10,	taposó	4,
»	1,	»	8,	»	2,
»	3,	»	4,	»	5.

34. Mit szoktunk tenni, ha az idézőjeles szöveg nem fér be egy sorba ?

Ha az idézőjeles szöveg nem fér be egy sorba, akkor
úgy szoktunk tenni, hogy a számok előtt álló szavakat mint
fejeket szedjük ki a számok fölé.

Példa :

Körforgó	Egyhengerű	Taposó
2	10	4
1	8	2
3	4	5

35. Miként kell eljárunk, ha a számoszlopok száma oly nagy, hogy egy sorba nem lehet beszorítani?

Ha a számoszlopok száma oly nagy, hogy egy sorba nem lehet beszorítani, akkor a táblázatot megtörjük s az első oszlopoknak utána szedjük.

Példa :

1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
639	880	1.604	2.630	3.861	4.050
1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
4.060	4.150	4.230	4.300	4.320	4.280

36. Mit kell tennünk akkor, ha az oszlopok előtt szöveg is van s a sorok nem férnek be egy sorba?

Ha az oszlopok előtt szöveg is van s a számok nem férnek be egy sorba, akkor a szöveget az elszakított szám-oszlopokhoz újra leszedjük.

Példa :

	1880.	1881.	1882.	1883.	1884.
Bevétel : . . .	654	763	895	964	1.050
Kiadás	930	640	569	835	910
	1885.	1886.	1887.	1888.	1889.
Bevétel	1.890	1.730	1.650	1.750	1.800
Kiadás	953	879	920	940	1.250

37. Ha a számoszlopokat nem lehet egyenlően fölosztani, hogyan kell a megtörést eszközölnünk?

Ha a számoszlopokat nem lehet egyenlően fölosztani, akkor fölül mindig a kevesebb rovatot szoktuk hagyni s azokat középre zárjuk. Helyesebb azonban alul a kevesebbet hagyni s az utolsó oszlop helyét minusszal kitölteni.

Példa :

1869.	1870.	1871.	1872.
6.450	3.450	7.520	2.350
7.139	4.830	8.210	4.670
3 542	2.672	6.520	5.430
1873.	1874.	1875.	
5.240	1.520	10.593	—
3.580	4.235	9.132	—
2.150	9.114	5.417	—

38. Mit szokás még tenni a számoszlopokkal, ha nem férnek egy sorba s előtte szöveg van?

A számoszlopokkal, ha előtte szöveg is van s nem férnek egy sorba, azt is szokás tenni, hogy a szöveget teszszük meg fejnek és a fejet a számoszlopok elé; azonban ezt csak oly esetben tehetjük, ha a számoszlopok száma kevesebb lesz a csere által. Ilyenkor a kéziratban vízszintesen haladó számokat függélyesen egymás alá szedjük.

Példák: E szöveget:

	1880.	1881.	1882.	1883.
Bevétel	654	763	895	964
Kiadás	910	640	569	835

így alakíthatjuk át:

	Bevétel	Kiadás
1880	654	910
1881	763	640
1882	895	569
1883	964	835

39. Mit teszünk, ha átváltoztatás esetén vagy rendes körülmények közt is a rovatok száma kevés és az oszlopok hosszúra nyúlnának?

Ha átváltoztatás esetén vagy rendes körülmények közt is a rovatok száma igen kevés és az oszlopok hosszúra nyúlnának, akkor a számoszlopokat megtörhetjük s egymás mellé helyezhetjük, középre megkülönböztetésül többet osztván be, mint az oszlopok közé.

Példa:

	Bevétel	Kiadás		Bevétel	Kiadás
1880.	654	930	1883.	964	835
1881.	763	640	1884.	1.890	953
1882.	895	569	1885.	1.050	910

40. Ha a számtételek között üres helyek fordulnak elő, mivel szoktuk kitölteni?

Ha a számtételek között üres helyek fordulnak elő, gondolatjellel (—, minusz) vagy ponttal (. . . .) kell kitöltenünk, még pedig úgy, hogy a számoszlopban előforduló legnagyobb számnak megfelelőleg középre zárjuk.

Példák :

354,235	...	5,940,810	.
1.824	123.000	..	12,540,180
—	452.150	310.450	.
24.340	8,730.510

41. Hová használjuk a gondolatjelet és hová a pontokat a számoszlopok között ?

A számoszlopok között a gondolatjelet olyan helyekre használjuk, a hol a szöveg pontozása csak közönséges pontokkal történik, vagy a hol szöveg nincs ; oly helyeken azonban, a hol két vagy több ponttal van a szöveg pontozva, ott a számoszlop között is hasonló pontokat használunk.

Példák :

	1886.	1887.
Behozatal	31.460	45.460
Kivitel	—	3.432
	1886.	1887.
Behozatal	3.472	...
Kivitel	4.705

42. Hogyan szedjük a fejet, ha egyes sorai több rovatra terjednek ?

Ha a fejnek egyes sorai több rovatra terjednek ki, az illető sorokat mindig a kellő térfogatra kell kizárnunk, vagyis ha a sornak két számoszlopra kell kiterjedni, két számoszlop szélességét kiszámítva zárjuk ki a sort s több rovatra terjedőnél mindig a megfelelő rovatok szélességére.

Példa :

A nyomda berendezése					
Gépek			Betűk és anyagok		
rotációs	kettős	egyes	betűk	léniaák	egyéb anyagok
d	a	r	a	b	métermázsa

Példánknál az első sort a hat rovat szélességére kell szednünk, a két második sort 3—3, a harmadik sorban levő egyes rovatcímeket egy-egy számoszlopnak megfelelőleg, a negyedik sorban a szavakat szintén 3—3 számoszlopnak megfelelőleg kell szedni.

43. Hogyan kell megtörnünk az oszlopos-szedést, ha a fejben a sorok különböző nagyságúak ?

Ha a fejben a sorok különböző nagyságúak, az oszlopos-szedést úgy kell megtörnünk, hogy az egyes rovatcsoportok

lehetőleg egymás mellett maradjanak s az egészen keresztül futó sort pedig címnek vesszük.

Példa :

A nyomda berendezése:

	G. é p e k		
	rotációs	kettős	egyes
	d a r a b		
1896. január 1-én	4	6	10

	Betűk és anyagok		
	betűk	léniaák	egyéb anyagok
	métermázsza		
1896. január 1-én	50	6	40

44. Hová alkalmazunk léniaákat az oszlopos-szedésnél ?

Az oszlopos-szedésnél csak az összegezési számok előtt szoktunk léniaákat alkalmazni, még pedig úgy, hogy az olyan hosszú legyen, mint a milyen szélesre nyúlnak fölötte az összegezendő számoszlopok, a midőn mindjárt a számoknál kezdődik a lénia, balról pedig addig megy, a meddig a legelső számoszlop terjed.

Példa :

11.852	456	347
2.360	1.150	5.168
14.212	1.606	5.515

45. Mikor használunk hosszabb vonalakat, mint a mennyire a számoszlopok terjednek ?

Hosszabb vonalakat, mint a mennyire a számoszlopok terjednek, akkor használunk, midőn az oszlopoknál szélesebb fejek vannak alkalmazva s mikor szöveg van az oszlopok előtt.

Példák :

Bevételek	Kiadások		1895.	1896.
1.340	1.520	Bevétel . . .	1.350	4.280
279	8.340	Kiadás . . .	6.509	2.150
1.619	9.860	Összesen .	7.859	7.430

46. Mennyivel szedjük szélesebbre a léniaákat a szükséges helyeken ?

A léniaákat az esetben, ha szélesebb fejeknél alkalmazzuk, annyira terjesztjük ki, a meddig a fejek jobbról és balról

kiterjednek; ha azonban szöveg van az oszlopok előtt, akkor keskenyebb soroknál egy, szélesebb soroknál pedig két, három és négy ciceróval is hosszabbra szedhetjük, de csak a baloldali részen és csak olyankor a jobboldali részen is, ha szélesebb fejek alatt vannak az oszlopok.

Példa:

	1895. évben	1896. évben
Bevétel	4.420	8.610
Kiadás	3.230	4.350
Tiszta jövedelem .	1.190	4.260

47. Milyen léniaikat szoktunk összegezõ vonalakul használni?

Összegezõ vonalakul finom és félkövér vonalakat szoktunk használni, a szerint, a mint azt munkánk finomsága megköveteli. Finomabb munkákhoz rendszerint finom vonalakat alkalmazunk.

Példa:

1.852	456	7.530	5.114
6.418	572	2.140	8.523
8.265	1.028	9.670	13.637

48. Ha az oszlopok-szedés sorait ritkítjuk, hová kell tennünk a lénianál a tértõt?

Ha az oszlopok-szedést ritkítjuk, a tértõt mindig a lénia után kell tennünk, mert a számoknak a lénia fölött úgy is van hézaguk alulról, másrészt pedig így az összegszámok fejei nem fekszenek egészen a léniaára.

Példák:

Tértõ a lénia fölött:		Tértõ a lénia alatt:	
859	4.870	859	4 870
1.360	15.100	1.360	15.100
2.219	19.970	2.219	19.970

49. Mit kell tennünk a lénia után levõ sorral, ha a számoszlopok között szöveg is van?

A lénia után levõ sorral, ha a számoszlopok között szöveg is van, azt kell tennünk, hogy a szöveget mindenütt kiszedjük, úgy, mint az első sornál és nem idézőjeleket teszünk.

<i>Példa :</i>	18.640 frt 50 kr.
	3.215 » 15 »
	<hr/> 21.855 frt 65 kr.

50. Mikor kell még a szöveget kiszednünk a számoszlopok között ?

A számoszlopok között levő szöveget még akkor is ki kell szednünk, ha közben egész soros szöveg vagy cím fordul elő.

Példa :

	Bevétel :
1897-ben	150.000 frt 60 kr.
1896-ban	200.000 » — »
	Kiadás :
1896-ban	110.000 frt — kr.
1897-ben	140.000 » 20 »

51. Miképen alkalmazzuk a pontokat a léniák alatt ?

A pontokat a léniák alatt úgy alkalmazzuk, hogy úgy az egy, mint a két, három oszlopos szedésnél is egészen az utolsó oszlopig menjenek, kivéve, ha mindegyiknek külön összegezése van, akkor a legelső szám összegéig.

Példák :

	34.589	54.558	25.479	
	45.731	42.779	32.160	57.639
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Összesen . .	80.320	97.339	Összesen . .	57 639

52. Hogyan kell szedni az oszlopos-szedésben azokat a szövegsorokat, melyek számokkal vagy betűkkel fel lesznek tüntetve ?

Azokat a szövegsorokat, melyek számokkal vagy betűkkel fel lesznek tüntetve, úgy szoktuk szedni, hogy az esetleg utána következő sort vagy sorokat mindig annyival húzzuk be, mint a milyen helyet elfoglalnak a számok vagy betűk.

Példa :

a) betűk és betű- anyagok	1. betűk és betű- anyagok
------------------------------	------------------------------

53. Mire kell különösen ügyelnünk a római és arabs számok szedésénél ?

A római és arabs számok szedésénél arra kell különösen ügyelnünk, hogy úgy a szövegsorok elején, mint utána a

számok jobbról mindig egymás alatt álljanak egyenes vonalban, balról pedig a számjegyek mennyiségéhez képest húzzuk be a szedést.

Példák :

1.		
XXVII. Építkezésekre	42.530	frt
III. Berendezésre	1.850	»
XIV. Apróságokra	120	»

2.		
	Fejezet	Oldal
1. A sajtószabadságról . . .	XXII.	14
151. Az iparúzésről a nyom- dákra nézve	IV.	5

54. Ha többféle számokkal vagy betűkkel lesznek feltüntetve a sorok, mikép kell azokat szednünk?

Ha többféle számokkal vagy betűkkel lesznek feltüntetve a sorok, azokat úgy kell szednünk, hogy a részletezések mindig beljebb álljanak, mint a főbb csoportok és az esetben, ha a főbb csoportok sorai több sorból állanak, azokat mindig annnyival beljebb kell húznunk, mint a mennyire a részletezés betűi terjednek.

Példa :

- A) A betűszedés,
ennek alágai:
- I. A tömörszedés,
vagyis
1. ujságok :
a) napi lapok,
2. könyvek :
a) tudományos.

55. Milyenek a tizedes számok és hogyan kell azokat szednünk?

A tizedes (decimál) számok a közönséges számokkal egyvonalban (schriftmässig) álló számok, de akkorak, mint a lógó törtszámok. A tizedeseket úgy kell szednünk, hogy egy közönséges pontot előttük megfordítva teszünk, vagyis a szignaturát befelé fordítva helyezzük el a sorzóba; az így megfordított pontokat azután tizedes pontoknak nevezzük.

Példák :

39⁵ 46³⁹ 54¹⁷²

56. Hogyan kell egymás alatt elhelyeznünk a tizedes számokat?

A tizedes számokat úgy kell egymás alatt elhelyeznünk, hogy az egész számok egyes számai mindig egymás alá essenek egyenes vonalban.

Példa :

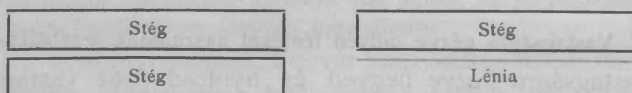
754⁶¹²
24⁵
3.442⁸³

A stégek és léniák alkalmazása.

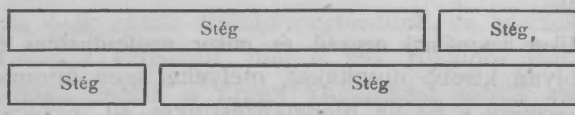
57. Hogyan használjuk a stégeket és léniákat?

A stégeket és léniákat úgy használjuk, hogy sem a stégek közül, sem a léniák közül egyforma hosszúk egymás mellett ne legyenek, mert ez esetben a léniák nem függenek jól össze, az egyforma stégeknek egymás mellé vagy alá állítása pedig a szedés szilárdságát rontja.

Példa: Nem szabad a stégeket és léniákat így állítani:

Szabály szerint így kell állítani:

vagyis jelen példánknál először tettünk egy 12 cicerós stéget, azután négy cicerósat, másodszor négy cicerós stéget és 12 cicerósat, majd végre elől a 12-ös léniát és utána a négy ciceróst.

58. Hányféleképpen használjuk a stégeket és léniákat?

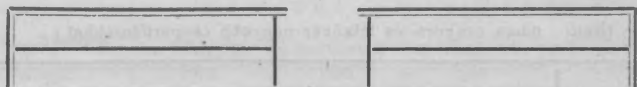
A stégeket és léniákat rendszerint kétféleképpen szoktuk használni, még pedig függőleges irányban, vagyis állva és haránt irányban, vagyis keresztben vagy fekvő.

59. Hová alkalmazzuk a különböző minőségű léniákat?

A finom léniákat az összefüggő rovatoknál; félkövér, kövér és kettős finom léniákat egyes rovatcsoportoknál; keretvonalakat a táblázat oldalain és pontozott léniákat keresztvonalozásnál (Querlinien) és keskeny (decimál) rovatoknál alkalmazunk. Keresztvonalakul azonban finom léniákat is használunk, valamint néha kövér léniákat is, különösen összegezésnél vagy igen ritka keresztvonalozásnál.

a jobboldalára teszünk körzetléniát s a belső oldalakra finom, félkövér vagy kövér vonalokat.

Példák :

66. Mikor használunk a belső oldalakra kettős finom, félkövér vagy kövér léniákat?

Kettős finom félkövér vagy kövér léniákat a szerint használunk, a mint a táblában a rovatcsoportok kettős finom, félkövér vagy kövér léniákkal vannak elválasztva, vagyis kettős finomnál kettős finomat, félkövérnél félkövéret, kövérnél pedig kövéret használunk a belső oldalakra, de kövéret csak felpetiten felüli körzetléniáknál használhatunk, vagy pedig ha nyolcadpetites léniákkal dolgozunk.

Példák :

67. Mikor használunk a belső oldalakra finom vonalakat?

Finom vonalat a belső oldalakra akkor használunk, ha valamely rovatcsoportot szakítunk meg a két tábla között, melyek egy főcím alatt állnak s ilyenkor a tábla fejének azt a részét nyitva hagyjuk.

Példa :

	B e t ũ -		n e m e k	
	cicero	garm.	petit	nomp.

68. Kettős finom, félkövér vagy kövér belső léniák alkalmazásánál mikor hagyjuk nyitva a táblát?

Kettős finom félkövér vagy, kövér belső léniák alkalmazásánál akkor hagyjuk nyitva a tábla fejének belső részét, ha

léniák szükségesek, ezekkel pedig kellő mennyiségben nem rendelkezünk vagy olyan esetekben, midőn valamely kimutatót szedünk, nevezetesen évi zárszámadásokat.

Példa :

Készpénz	3452	Törzsbetét	4000
----------	------	------------	------

72. Hányféleképp alkalmazzuk a körzétléniát csupán a fej felett?

A körzétléniát csupán a fej felett kétféleképen használjuk, még pedig a szokott helyzetben, vagyis a vastag vonallal fölül és a finom vonallal alul, nemkülönben megfordítva, azaz a finom vonallal fölül és a vastag vonallal alul.

Példák :

73. Milyen oldalléniákat szoktunk használni a fej fölött alkalmazott körzétléniához?

A fej fölött alkalmazott körzétléniához oldalt legtöbbször félkövér léniákat szoktunk használni, néha azonban finom és kövér léniákat is használunk.

Példák :

--	--	--	--

74. Hogyan szoktuk alkalmazni a körzétvonalakat a fej felett?

A fej felett a körzétvonalakat rendszerint úgy szoktuk alkalmazni, hogy a körzétvonal végénél az oldaltvonalak valamivel beljebb álljanak.

Példa :

75. Mikor használjuk a fej fölött a körzetléniát szokott helyzetben és mikor megfordítva?

A körzetléniát a fej felett szokott helyzetben mindenféle oldalléniákhoz használhatjuk, megfordított helyzetben azonban csak félkövér vagy kövér oldalléniákhoz.

Példák :

76. Mit szoktunk néha tenni a fej fölött alkalmazott körzetléniákkal?

A körzetléniákkal néha, ha az oldalléniák beljebb állítására helyünk nem marad, azt szoktuk tenni, hogy a két végét csücskésre vágjuk, úgy mint a szedőléniát, hogy a körzetlénia végei az oldalléniáknál kiebb essenek.

77. Hogyan szoktuk még használni a léniákat a táblákhoz?

A léniákat a táblákhoz még rézsútos vonalban is szoktuk használni, de erre a célra csak félkövér vagy kövér léniákat alkalmazunk, leginkább csak zárszámadásokhoz és olyankor, ha az egyik oldalon a szöveg rövidebb a másiknál, hogy vele az üres helyet betöltsük.

Példa :

Készpénz . . .	25	30	Apró kiadásokra	32	54
Tagilletékekből .	150	40	Egyenleg . .	237	70
Ajándékokból .	54	10			
Ünnepélyekből .	30	20			
Egyebekből . .	10	24			
	270	24		270	24

78. Mikor használunk réz- és mikor ólomléniát?

Legcélszerűbb mindenhez rézléniát használni, de oly helyen, hol ólomléniák is vannak elegendő mennyiségben, az egyszerűbb munkákhoz ólomléniákat is használhatunk.

79. Mikép kell szednünk a rézléniákat?

A rézléniákat különböző darabokból kell összeszednünk, de irányadónak kell lenni, hogy mindig a lehető leghosszabb darabokat vegyük. Kerülni kell azonban, hogy hosszú lénia mellé egy- vagy kétcicerós léniát tegyünk, mert a kis darab könnyen mozog a helyén.

Példák: Nem szabad így szedni:

16 cicero

egy cicero

Igy kell szednünk:

12 cicero

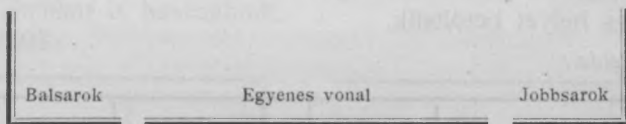
öt cicero

80. Mikép szedjük a sarkokat rézléniákból?

A sarkokat rézléniából úgy szedjük, hogy mindenekelőtt kikeressük a szükséges jobb- vagy balsarkokat s azt a jobb- és balsarkokra helyezzük, azután a közöttük levő tért egyenes darabokkal kitöltjük.

Példa:

81. Hogyan kell vágnunk az ólomléniákat?

Az ólomléniákat léniavágóval (Linienhacke), lénianyesővel (Schnitzer) és léniagyaluval (Linienhobel) szoktuk vágni.* Léniavágó kétféle van; az egyikkel oldalt vágunk hosszúságban, a másikkal pedig a léniát élére állítva csak bizonyos darabkát vágunk le avagy jobb- vagy balsarkot vágunk vele. A léniagyalut ugyanarra a célra használjuk, mint a sarokvágót, a lénianyesőt (Schnitzer) pedig a léniának mindenféle vágására szoktuk használni, de csak akkor, ha kevés vágni valónk van.

* Mindhárom ábráját lásd I. rész: •II. A betűszedésben szükséges segédeszközök• című ábrái között.

82. Mikép vágjuk az ólomléniát az oldalt metsző vágóval?

Az oldalt metsző léniavágóval kétféleképen vágunk. Ha kevés vágni valónk van, ott, a hol a léniát el kell vágunk, megjelöljük a lénianyesővel vagy az ár hegyével, olyanformán, hogy a lénia oldalán egy vonalat karcolunk s midőn az megvan, a léniavágó kése alá a megjelölt helyen állítjuk oda a léniát s aztán annak fogóját fölemelve rácsapjuk. Ha pedig sok vágni valónk és azokat egyforma hosszúságban kell vágunk, a szükséges hosszúságnak megfelelő kvadrátokat veszünk magunkhoz s a vágó e célra szolgáló készülékét oly hosszúságra igazítjuk. Ily módon térzőket is szoktunk vágni.

Jegyzet. Ez eljárást gyakorlatilag is meg kell kísérteni a tanonc-nak s netáni kérdezés esetén, ha az eszköz megvan hozzá, felelet helyett gyakorlatilag is bemutathatja az egész eljárást. Ha például nyolccicerós hosszú léniákat akarunk vágni, veszünk két négyes kvadrátot és oldalt fektetve a vágó kése mögé állítjuk s annak mozgatható jelzőjét a kvadrátok mellé helyezzük és a sróffal odaerősítjük, aztán a kést fölemelve a léniát alá állítjuk és a kést rácsapjuk, a mit addig ismételünk, míg a szükséges léniánk készen lesz.

83. Mikép használjuk a sarokvágó léniavágót és a gyalut?

A sarokvágó léniavágót úgy használjuk, hogy a léniát szintén nyesőkéssel vagy árral megjelöljük a szükséges hosszúságnak megfelelő helyen, aztán valamivel távolabb a nyesőkés élével bevágjuk és kezünkkel eltörjük, majd oda viszzük a vágóhoz és azt a késhez élére odaállítva addig vágjuk, míg a megjelölt helyet elérjük. A sarkokat pedig úgy vágjuk, hogy szintén valamivel hosszabbra vágván a léniát a szükséges hosszúságnál, addig vágjuk a vágón, míg a lénia belső részén a vágás a megjelölt helyig ér. Ekkor azonban a vágó készülékét úgy kell igazítanunk, a mint jobb- vagy balsarkot akarunk vágni. — A gyalunál hasonlókép járunk el a léniával, azzal a különbséggel, hogy a sarokvágásnál a gyalun nem kell igazítanunk semmit, hanem a szerint, a mint jobb- vagy balsarkot vágunk, a gyalu oldalán levő eső vagy emelkedő mélyedésbe tesszük léniánkat s balujjainkkal ott a gyaluhoz nyomjuk, a mely oldalt mozog.

Jegyzet. Az előbb elmondottakat a tanoncnak szintén gyakorlatilag is meg kell kísérleni és felelet helyett szintén gyakorlati bemutatóval válaszolhat, a midőn vágni kell neki egyenes vágást és jobb-meg balsarkokat; esetleg gyalun is teheti ugyanezt.

84. Mikép használjuk a nyesőkést?

A nyesőkést mindannyiszor használjuk, valahányszor egyes léniaakat akarunk elvágni vagy rövidebbre vágni, de használjuk akkor is, ha a sarkok a gyalulás vagy vágás után nem állnak eléggé össze, a mikor különösen a lénia aljából vágunk le, úgy, hogy a lénia fölseje könnyen összeérjen.

A vonalas táblázatok kiszámítása és szedése.

85. Mielőtt a táblázatot szedni kezdenők, mit kell tennünk?

Mielőtt a táblázatot szedni kezdenők, mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy az egész táblázatot milyen szélesre és milyen magasra kell szednünk.

86. Hogyan állapítjuk meg a táblázat szélességét és magasságát?

A táblázat szélességét és magasságát kétféleképpen állapítjuk meg, a szerint, hogy milyen célra lesz a táblázat szedve. Ha valamely műbe vagy ujságba szedjük, akkor a táblázat szélességét rendesen a mű oldalainak (kolumna) vagy az ujság hasábjainak megfelelő nagyságban szedjük; ha pedig a táblázat önálló munka, mintapapiros nagysága szerint állapítjuk meg.

87. A mintapapiros után mikép határozzuk meg a táblázat szélességét és magasságát?

A mintapapiros után úgy határozzuk meg a táblázat szélességét és magasságát, hogy előveszünk egy- vagy kétcicerós stégeket s azokat oldalra fektetve addig rakjuk egymás végéhez a papirosnak először szélességében, azután magasságában, míg a stégek két végénél mintegy négy-hat cicerónyi hely, vagyis szélzet (margó) marad csak, a midőn kiszámítjuk, hogy a lerakott stégek összesen hány ciceró hosszúra nyúlnak s az ilykép lemért szélesség és magasság képezi azután a további munkánk alapjául szolgáló *formátumot*.

88. Milyen hosszúságú stégeket legalkalmasabb a kiméréshez használnunk?

A kiméréshez legalkalmasabb húsz ciceró hosszúságú stégeket használnunk s csak akkor rövidebbeket is, midőn ily hosszúságú stégek már nem férnek rá a papirosra, szélzetnek (margó) pedig a fenmaradó hely nagy lenne.

89. Mikor szoktunk nagyobb és mikor kisebb szélzetet hagyni?

Nagyobb szélzetet akkor szoktunk hagyni, ha sok hely áll rendelkezésünkre, vagyis a mellett, hogy a rovatokat kellő szélességűre szedhetjük, még marad bőven helyünk; kisebb szélzetet pedig akkor hagyunk, ha terünk szűk s nagyobb szélzet hagyása csak a rovatok használhatóságának hátrányára válnék.

90. Ha a formátumot megállapítottuk, mit szoktunk tenni?

Ha a formátumot megállapítottuk, mindenekelőtt a megállapított formátum szélességének s magasságának megfelelőleg oldalt fektetve kétcicerós stégeket teszünk a hajó baloldalára és felső részére. Ezután a tábla megállapított szélességének megfelelően teszünk ismét kettős vagy hármas stégeket rendesen állítva a hajó felső részére s midőn e stégeket is fölraktuk, megkezdjük a rovatok szélességének megállapítását.

91. Hogyan állapítjuk meg a rovatok szélességét?

A rovatok szélességét kétféle rendszer szerint állapítjuk meg, még pedig a szerint, hogy az illető tábla kitöltve vagy üresen szedendő-e.

a) Üres táblázatok.

92. Milyen rendszert követünk az üres táblázat rovatai szélességének megállapításánál?

Az üres táblázat rovatai szélességének megállapításánál azt a rendszert szoktuk követni, hogy a rovatok szélességét rendesen ciceró-szélességre állapítjuk meg, azonban úgy, hogy azért az egész táblázatnak szélessége is lehetőleg ciceróra menjen ki.

93. Hogyan eszközöljük a rovatok szélességének megállapítását?

A rovatok szélességének megállapítását úgy eszközöljük, hogy mindenekelőtt kiszámítjuk a táblázatban használt léniaák

kat, vagyis ha már a léniák térfogatát leszámítottuk, megnézzük a kézíraton az előírt rovatok szélességét s ha esetleg formátumunk kisebb lenne, mint a tábla előírt szélessége, megfelelőleg keskenyebbre veszünk egyes rovatot vagy rovatokat; ha azonban formátumunk szélesebb, mint az előírt szélesség, akkor szélesebbre veszszük. Csak abban az esetben szedjük olyan szélesre a rovatokat, mint a mintán van, ha azok formátumunknak megfelelnek.

97. Mikor szokott a formátummal egyenlő lenni a minta?

Az előttünk levő minta csakis akkor szokott teljesen egyenlő lenni a formátummal, midőn az nyomtatásban áll előttünk, más esetben mindig van eltérés a kézirat és a formátum között, mivel a kéziratot nem tipometria szerint készítik, hanem csak a szükségletnek megfelelőleg állapítják meg.

98. Mi az irányadó az üres táblázatok rovatainak megállapításánál az előírt szélességen kívül?

Az üres táblázatok rovatainak megállapításánál az előírt szélességen kívül még az az irányadó, hogy az egyes rovatok milyen célra szolgálnak, mennyi hely szükséges erre és mennyi helylyel rendelkezünk.

99. Miképen tudjuk meg, hogy a rovatok milyen célra szolgálnak és mennyi helyre van szükségök az illető rovatoknak?

Hogy a rovatok milyen célra szolgálnak s mennyi helyre van szükségök az illető rovatoknak, a rovatok címeiből tudjuk meg, a melyeket elolvassván, rájövünk, hogy mi lesz a rovatba írva: személynevek, helynevek, kisebb vagy nagyobb számtelemek vagy mi egyebek s ezekből következtethetjük, hogy mennyi helyre van azoknak szükségök.

Példa :

K e l e t		N é v	Lakhely	Összeg	
hó	nap			frt	kr.

E példából kitűnik, hogy az első rovatba csak valamelyik hónap neve lesz beírva röviden, pld. Szept.; a másodikba csak a napok

száma, melyek két számjegynél többre nem terjednek; a harmadikba a vezeté- és keresztnév; a negyedikbe a lakás, pld. Bpest; az ötödikbe a forint, mely körülbelül 1000-ig terjedhet és a hatodikba a krajcárok, melyek két számjegynél többre szintén nem terjednek. Így kitűnik, hogy az első rovatnak nagyobb, a másodiknak kisebb, a harmadiknak már jóval nagyobb, negyediknek szintén nagyobb, az ötödiknek már kisebb s a hatodiknak még kisebb helyre van szüksége.

100. Mily befolyással van a rovatok szélességének megállapításánál a rendelkezésünkre álló hely?

A rendelkezésünkre álló hely nagy befolyással van a rovatok szélességének megállapításánál, a mennyiben ha nagy helyünk van, a beirandóknak szélesebb rovatokat szedünk, mint a milyenre szükség van, míg ha kevés helyünk van, épen csak olyan széles rovatokat szedünk, amilyenre a beirandókhöz okvetlen szükség van.

Példa:

N é v	L a k h e l y	Összeg	
		frt	kr.

Mivel előbbi példánkból kimaradt a »Kelet«, minden rovatot megfelelően nagyobbíthattunk.

101. Mikor kell különösen figyelembe vennünk azt, hogy a rovatok milyen célra szolgálnak?

Hogy a rovatok milyen célra szolgálnak, akkor kell különösen figyelembe vennünk, ha a táblázatot vagy keskenyebbre kell szednünk, mint a hogy előttünk le van írva, vagy pedig esetleg szélesebbre szednünk az előírtnál.

102. Mit szoktunk tenni, mikor a rovatok szélességét megállapítjuk?

Mikor a rovatok szélességét megállapítjuk, azt szoktuk tenni, hogy a kéziraton minden rovathoz mindjárt a fej alatt a lábba oda írjuk a megállapított szélességet.

Példa:

2	1	2	1	3	1

103. Miképen tudjuk meg, hogy a rovatok részére megállapított szélességek betöltik-e a megállapított formátum szélességét vagy esetleg nem nyúlnak-e hosszabbra?

Hogy a rovatok részére megállapított szélességek betöltik-e a megállapított formátum szélességét vagy esetleg nem nyúlnak-e hosszabbra, azaz műnyelven szólva a táblázat *kimegy-e*, úgy tudjuk meg, hogy a léniák térfogatával a rovatoknak felírt szélességét összeadjuk s ha ezeknek összege annyira rúg, mint a formátum szélessége, akkor megállapításunk helyes.

Példa :

10	6	3	2

E példánk 22 ciceró szélesre van szedve. A léniák térfogata egy ciceró. A rovatok szélessége $10 + 6 + 3 + 2$, vagyis összesen 21 ciceró, a léniák térfogatával együtt pedig 22, tehát a rovatoknak megállapított szélessége helyes.

104. Mit kell tennünk, ha a megállapításunk nem megy ki?

Ha a megállapításunk nem megy ki, azt kell tennünk, hogy a megállapított formátum és a számításunkból kikerülő összeg közt lévő különbséget beosztjuk egy vagy több nagyobb rovatnál.

Példa : Ha esetleg előbbi példánk két első rovatánál az első 9 ciceróra, a másodikat pedig 5 ciceróra állapítottuk volna meg, akkor táblánk két ciceróval rövidebb lett volna, mint a megállapított formátum, mert $9 + 5 + 3 + 2 = 19$ és a léniák térfogata a 20-ik; így még két cicerót be kellene osztanunk, és pedig úgy, hogy a 9 ciceró 10-re s az 5 ciceró 6-ra emeljük, a midőn táblázatunk a formátum szélességének megfelel, vagyis 22 ciceróra széles lesz.

105. Mivel szoktunk arról meggyőződni, hogy számításunk jól történt-e?

Hogy számításunk jól történt-e, arról úgy szoktunk meggyőződni, hogy *mértéket* készítünk magunknak, a mit azonban csak olyankor szoktunk tenni, a midőn sok rovat van dolgunk s így a tévedés könnyebben előfordulhat.

106. Hogyan készítjük a mértéket?

A mértéket úgy készítjük, hogy a rovatok szélességének megfelelő szélességben sorzónkba kvadrátokat vagy négyzeteket szedünk föl és minden rovat után egy olyan léniát teszünk, a milyent a rovatok közé alkalmazni szándékozunk, vagyis negyed- vagy nyolcadpetiteseket, a melyeknek azonban olyan hosszúaknak kell lenniök, a milyen magasak a négyzetek és kvadrátok; két oldalt pedig a körzétlénianak megfelelő zárkákat teszünk.

Példa: Előbbi példánk szerint mértékünk a következő (a számok a kvadrátokból szedendő ciceró-szélességet jelentik):

10		6		3		2
----	--	---	--	---	--	---

Itt mindenekelőtt egy ciceró harmad zárkát teszünk sorzónkba a körzétlénia helyére, azután két darab négyes és egy darab kettős kvadrátot, erre negyedpetites léniát teszünk ciceró-hosszaságban, majd ismét két hármast vagy egy négyes és egy kettős kvadrátot teszünk s rá léniát. Így folytatva még egy hármast kvadrátot, léniát, aztán kettős kvadrátot teszünk s ennek végére egy negyed zárkát ismét a körzétlénia helyére.

107. A sorzónkba leszedett mértéket hová szoktuk emelni?

A sorzónkba leszedett mértéket a hajóra emeljük, még pedig azokra a stégekbe, melyeket a formátum szélességének megfelelően raktunk oda.

Példa:

10		6		3		2
----	--	---	--	---	--	---

S t é g e k

108. Mit teszünk akkor, ha a formátum olyan széles, hogy mértéke nem fér a sorzónkba?

Ha a formátum olyan széles, hogy mértéke nem fér a sorzónkba, akkor a nagyobb rovatokat csak a stégekbe szedjük rá és csupán a kisebb rovatokat szedjük sorzóba, a melyeket azután a magok helyére a stégekbe emelünk.

109. Mire használjuk még a mértéket?

A mértéket még a rovatok szélességének megállapítására is használjuk és pedig olyképen, hogy először leszedjük a

kisebb rovatokat sorzóba, azután a mennyi hely marad, azt egy vagy két nagyobb rovatba osztjuk be. Azonban ebben az esetben is össze kell számítanunk a rovatok és léniák térfogatát, hogy mértékünk pontos legyen.

110. Mit kell tennünk, ha a léniák térfogata nem megy ki ciceróra s hogy írjuk a töredékeket a kiszámításnál?

Ha a léniák térfogata nem megy ki ciceróra, akkor annyit, a mennyi hiányzik, valamely nagyobb rovatnál osztunk be s az ily töredékeket mindig negyed petittel jelöljük, a mit közönségesen csak térzőnek mondunk és tizedes pont előltételével írjuk hozzá az egész cicerós számokhoz a kiszámításnál vagy pedig kisebb rovatoknál az egész rovatot negyed petite számítva írjuk föl.

Példa :

5	5	5	3·5	2

E példában van négy negyedpetites lénia és két negyedcicerós körztlénia, összesen hét negyed petit, vagyis térző, tehát egy negyed petittel több, mint egy ciceró, azaz egy garmonddal kevesebb, mint két ciceró. Ennélfogva a negyedik rovatot nem négy ciceróra szedjük, hanem csak három ciceróra és egy garmondra, még pedig azért a negyediket, hogy az előző három rovatot egyenlő szélességűre szedhessük. Így példánk beosztása a következő: $5 + 5 + 5 + 3\cdot5 + 2 + 1\cdot1$ lénia, összesen 21 ciceró és hat térző, vagyis 22 ciceró.

111. Mit teszünk akkor, ha a léniák térfogata nem megy ki ciceróra és oldalt nem körztléniákat használunk?

Ha a léniák térfogata nem megy ki ciceróra és oldalt nem körztléniákat használunk, hanem valamely más léniát: finomat, félkövéret vagy kövéret, akkor azt teszszük, hogy a léniák mellé kívülről annyit osztunk be, a mennyivel a léniák térfogatát kiegészíthetjük ciceró-szélességre.

Példa : Előbbi példánkat véve itt is például, ez esetben a következő különbségek merülnek föl: Az első három rovat itt is meg-

marad öt-öt ciceró szélességűnek, a negyediket azonban csak három ciceróra szedjük és az ötödik szintén megmarad előbbi kétcicerós szélességében. A negyedik rovattól elvett garmondot oldalt osztjuk be azzal a negyed petittel együtt, a mely a negyedpetites félkövér léniák és a negyedcicerós körzetléniák között különbség van, mert míg a félkövér léniák a két oldalon csak két térző helyet foglalnak el, addig a körzetléniák három térző helyet; így tehát mind a két oldalon egy-egy nonpareillet osztunk be. De tehetünk úgy is, hogy a negyedik rovatot négy ciceróra vesszük és a szélső léniákon kívül nem teszünk semmit, hanem akkor a fej fölötti körzetléniának mind a két oldalán nyesőkés segélyével csücskét csinálunk.

Példák:

(Oldalt egy-egy nonpareille.)

5	5	5	3	2

(Oldalt csücskével.)

5	5	5	4	2

112. Mit teszünk akkor, ha sok rovatunk van és a rovatokat esetleg nem szedhetjük ciceróra?

Ha sok rovatunk van és a rovatokat esetleg nem szedhetjük ciceróra, akkor úgy teszünk, hogy két vagy több rovatot számítunk ki ciceróra, avagy pedig úgy számítunk, hogy a léniákkal együtt menjenek ki ciceróra.

Példák:

$3\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	10	10	10	10	10	10

E példánkban nem csinálhattuk a rovatokat ciceró-szélességekre, tehát következőleg jártunk el: A léniák mennyisége és minősége

három terciát négy cicerónak, hat garmondot öt cicerónak, három petitet két cicerónak és két nonpareillet, vagyis két fél cicerót egy cicerónak, illetőleg egy egésznek számítunk.

Jegyzet. A kulcs alapja a következő számításokon nyugszik:

3 text	(1 à 10)	30	térző, hattal osztva	$(30 : 6 =)$	5	ciceró.
3 terciá	(1 à 8)	24	» » »	$(24 : 6 =)$	4	»
3 petit	(1 à 4)	12	» » »	$(12 : 6 =)$	2	»
6 garmond . .	(1 à 5)	30	» » »	$(30 : 6 =)$	5	»
2 nonpareille .	(1 à 3)	6	» » »	$(6 : 6 =)$	1	»

114. Minden esetben be kell-e tartanunk azt a szabályt, hogy a formátum szélessége bizonyos számú ciceróra menjen ki?

Azt a szabályt, hogy a formátum szélessége bizonyos számú ciceróra menjen ki, nem minden esetben kell betartanunk, sőt vannak esetek, a midőn ettől épenséggel el kell tekintenünk.

115. Milyen esetekben kell okvetlen betartanunk azt a szabályt, hogy a formátum szélessége ciceróra menjen ki?

Azt a szabályt, hogy a formátum szélessége ciceróra menjen ki, akkor kell okvetlen betartanunk, ha egy íven két vagy több különböző táblázat fordul elő, mert a táblázatoknak egyenlő szélességűeknek kell lenniök, hogy az egymás hátára nyomás esetén a szélső léniák pontosan egymásra essenek. Ezekon kívül azokat a táblázatok, melyeket meghatározott formátumra kell szednünk.

Példák :

2	4	2	1

2	1	2	1
			25

116. Mely táblákat nem kell okvetlen ciceró-szélességre szednünk és mikor kell attól egyáltalán eltekintenünk?

Ciceró-szélességre azokat a táblákat nem kell okvetlen szednünk, melyek az egész íven minden oldalon egyfélék és akkor kell különösen eltekintenünk, ha keresztvonalak (Querlinien) lesznek beleszedve, a midőn csakhogya a rovatok ciceró-

szélességben maradhassanak, esetleg 1—5 térzővel is megtoldhatjuk.

Példák:

2	1	2	1	3

2	1	2	1	3

Itt a táblák tíz ciceró és egy térzőre mennek ki.

117. Hogyan kell kiszámítanunk a táblát, ha a keresztvonalakat külön szedjük hozzá?

Ha a keresztvonalakat külön szedjük a táblához, akkor azt úgy kell kiszámítanunk, hogy a megfelelő ciceró-szélességnél a tábla két negyed petittel szélesebb legyen, mert a keresztvonalakat is mindig ciceró-szélességre szoktuk szedni s nehogy a keresztvonal a rányomás után a tábla oldalán kilátszon, kissé szélesebbre csináljuk; hogy pedig a keresztvonalak a tabella belsejét egészen betöltsék, egy kissé inkább ráeresztjük az oldalléniára.

Példa: A következő tábla szélessége 10 ciceró és fél petit és a keresztvonalok 10 ciceróra vannak szedve:

118. Ha a táblázatot már kiszámítottuk, hogyan kell folytatnunk a szedést?

Ha a táblázatot már kiszámítottuk s a mértéket is rátettük a hajón lévő stégekre, a tábla hosszúságának és szélességének megfelelő körzetléniaát vagy egyéb léniaát szedünk vagy vágunk a tábla fejéhez és oldalához s ezután megkezdjük a fej-, vagyis a rovatcímek szedését.

119. Hogyan szedjük le a rovatcímeket?

A rovatcímeket úgy szedjük le, hogy a rovatok szélességének megfelelő kvadrátot avagy kvadrátokat vagy térzőket

teszünk sorzónkba s a sort vagy sorokat e szélességekre szedjük és igen pontosan kizárjuk.

120. Mit kell tennünk a rovatcímsorok leszedése után?

A rovatcímsorok leszedése után a sorok előtt és után, esetleg a sorok között is annyit be kell osztanunk, a meny-nyivel a fejmagasságot betöltjük.

Példa: Ha a fejet négy ciceró magasságra szedjük s a rovat-cím két petit sor lett, akkor a sorok előtt és után egy-egy cicerót s a sorok között egy petitet osztunk be, vagyis a két petit sor és a sorok közé beosztott egy petit két cicerót tesz ki s az alul-fölül beosztott egy-egy ciceró ismét kettőt, tehát együtt négyet.

Folyó szám	

121. Hogyan állapítjuk meg a táblázat fejének magasságát?

A táblázat fejének magasságát a táblázat nagyságához és a fej szövegének minőségéhez képest állapítjuk meg, így lehet a fej 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 16 s esetleg magasabb is. A nagyon kis fejeket azonban csak igen kis táblázatoknál szoktuk alkalmazni, míg nyolc cicerónál magasabb fejeket csak nagyobb táblázatoknál alkalmazunk, ha csak a fejsorok nem kényszerítenek esetleg a rendesnél magasabbra szedni a fejet.

122. Milyen betűkből szoktuk szedni az üres táblázatok fejeit?

Az üres táblázatok fejeit akként szedjük, a mint azt a tabella, vagy a rovatcímek nagysága megkívánja. Ha a tabella kisebb s ehhez képest fejet sem szedhetünk nagyot, azok petitből, sőt abban az esetben, ha a rovatcím nagy, esetleg nonpareilleből szedjük. Nagyobb táblázatoknál azonban garmondból és ciceróból szedjük. De ezek között szoktunk használni ritkítást és cimbetűket is.

123. Miképen helyezzük el hajónkon a leszedett rovatokat?

A leszedett rovatokat hajónkon mindig balról helyezzük el, a betűk fejeit lefelé fordítva, de mielőtt sorzónkból kiemel-nők, mellé teszszük a szükséges elválasztó vonalat is s annak segélyével emeljük ki, a mit aztán mellette is hagyunk.

124. Hogyan járunk el, ha a fejben egyes címek több rovatra is terjednek?

Ha a fejben egyes címek több rovatra is terjednek, ép úgy járunk el, mint az oszlopos-szedésnél, t. i. az illető címet a megfelelő rovatok szélességéhez mérten zárjuk ki s utána, esetleg előtte is léníát teszünk.

Példa:

Folyó szám	G é p e k			J ö v e d e l e m			
	rotációs	kettős	egyes	1894-ben		1895-ben	
	d a r a b			frt	kr.	frt	kr.

E fejben a »Gépek« cím 3 háromcicerós rovatra terjedvén ki, ezt tehát 9 ciceró és 2 negyed petit szélesre szedjük, mert a két lénia térfogatát is be kell töltenünk. Ugyanily szélesre szedjük a »darab« szót is, mivel ez ugyanannyi rovatra terjed ki, mint az előbbi cím. A »Jövedelem« 8 ciceró és egy nonpareille széles, mivel két háromcicerós és két egycicerós rovaton megy keresztül, melyek között három lénia van. Az »1891-ben« és »1895-ben« négy ciceró és egy tértőre szedendő, mivel mindkettő egy három- és egy egycicerós rovatra terjed ki. A léníák alkalmazását példánk mutatja.

A címsorok beosztását illetőleg következőleg jártunk el: A fej magassága négy ciceró lévén, ezt három részre kellett beosztanunk. Az első címnek hagytuk a legnagyobb helyet, mert ez képezi a főcímet. A két alsóbb címnek arányosság céljából egy-egy ciceró helyet adtunk. És mivel a címsorok között két lénia is van, ezeknek térfogatát az első címsornál számítottuk be s így ennek helyéül egy textet állapítottunk meg, vagyis egy text és 2 tértő = 2 ciceró és 2-szer 1 ciceró = 2 ciceró, azaz összesen négy ciceró. Az első címsoroknál a sorok előtt és után beosztottunk egy-egy nonpareillet, vagyis együtt egy cicerót (egy ciceró 6 tértő, egy petit 4 tértő = 10 tértő = egy text), a két alsó címnél pedig alul-felül egy-egy tértőt.

125. Ha a fejet leszedtük, a fej után mit teszünk?

Ha a fejet leszedtük, a fej után teszünk egy elválasztó vonalat a tabella egész belső szélességében és pedig kettős finom rovatvonalakhoz kettős finomat, félkövérhez vagy kövérhez félkövéret vagy kövéret, azután rászedjük a lábat meg-

felelő hosszúságban a szükséghez képest stégekből, kvadrátokból, reglettákból és tézökből. A láb leszedése után pedig a külső oldal körzet- vagy egyéb léniáját szedjük le vagy vágjuk meg, azután az így elkészített táblázatot kikötjük.

126. Hogyan kötjük ki a vonalas táblázatokat?

A vonalas táblázatokat úgy kötjük ki, hogy midőn először már egyszer körülkötöttük az egész táblázatot a fejnél lévő stéggel együtt, a spárga másodszori körülhúzásánál a stég fölött a léniánál visszük el s harmadszor ismét egészen körülkötjük. A lénia fölötti keresztülhúzásnál ügyelnünk kell arra, hogy a léniasarkokat a spárga pontosan összeszorítsa.

127. Hogyan szedjük a keresztvonalakat a tabellákhoz?

A keresztvonalakat (Querlinien) akkép szedjük a táblázatokhoz, a mint azokat meghatározott, vagy meg nem határozott mennyiségben kell szednünk.

128. Hogy szedjük a meg nem határozott számú keresztvonalakat?

A meg nem határozott számú keresztvonalakat úgy szedjük a tabellákhoz, hogy megnézzük kéziratunkon körülbelül milyen széles hézagoknak kell a léniák között maradni s az ily távolságokra szedett léniákat addig szedjük a megfelelő szélességben, míg olyan hosszúra nyúlnak, mint a milyen hosszú a táblázat lába. Nagyobb táblázatoknál a léniaközoeket legtöbbsnyire 2, 3, 4 stb. ciceró magasságban szoktuk megállapítani. A fönmaradó kisebb hézagot pedig a legutolsó vonal alatt üresen hagyjuk.

129. Miképen szedjük a meghatározott számú keresztvonalakat?

A meghatározott számú keresztvonalakat úgy szedjük, hogy a táblázat lábának hosszát fölosztjuk annyi részre, a hány keresztvonalat kell a táblázathoz szednünk és hézagul a vonalak között annyi helyet kell hagynunk, a mennyit az ily felosztás megkíván. A fönmaradó kisebb részt itt is az utolsó vonal alá teszszük.

Példa: Táblázatunk lába nyolc ciceró magas lévén, arra három kétcicerós térközű keresztvonalat kell szednünk. Ez esetben a három kétcicerós térköz hat ciceró helyet foglal el s a három lénia egy félcicerót, így az utolsó vonal alá még $1\frac{1}{2}$ cicerót kell beosztanunk.

130. A külön szedett keresztvonalaknál mit kell az első lénia előtt alkalmaznunk?

A külön szedett keresztvonalaknál az első lénia előtt még bizonyos bekezdést (Vorschlag) kell alkalmaznunk, melyet oly magasságban kell megállapítanunk, a mily magasságot a fej az előtte levő stéggel s léniaival és az utána levő lénia az első keresztlénia térközével együtt elfoglal.

Példa: Vegyük, hogy a fejlénia elé egy háromcicerós stéget tettünk, a fej pedig hat ciceró magas, ez együtt 9 ciceró; a fej előtti körzatlénia félpetites, a lábtól elválasztó lénia negyedpetit, vagyis együtt egy félciceró. Így a bekezdés azon kívül, a mit a keresztléniaák köze képez, 9 és fél ciceró. Abban az esetben, ha a keresztléniaák köze két ciceró, az első lénia előtt 11 és fél cicerót kell beosztanunk.

b) A kitöltött táblázatok.

131. Hogyan kezdjük szedni a kitöltött táblázatokat?

A kitöltött táblázatokat kétféleképen kezdjük szedni, a szerint, hogy külön oldalakban szedjük-e, vagy szedés közbe jönnek. Ha szedés közbe jönnek, rászedjük az előtte levő szedésre, ha pedig külön oldalakba jönnek, ép úgy járunk el, mint az üres táblázatoknál, vagyis előbb a hajóra stégeket fektetünk, azután a tábla szélességének megfelelőleg fejszéget teszünk. Azonban ha táblánk sok rovatból áll, mind a két esetben csinálunk mértéket és azt a táblázat fejléniaja elé teszszük.

132. Mi az irányadó a kitöltött rovatok szélességének megállapításánál akkor, ha azok számokkal lesznek kitöltve?

A kitöltött rovatok szélességének megállapításánál, ha azok számokkal lesznek kitöltve, az az irányadó, hogy milyen szélességű számtételek vannak a rovatokban, másodsorban pedig, hogy mennyi hely áll rendelkezésünkre.

133. A számtételek szélességéhez képest hogyan állapítjuk meg a rovatok szélességét?

A számtételek szélességéhez képest a rovatok szélességét ép úgy állapítjuk meg, mint az oszlopos-szedésnél, hogy mindenekelőtt megnézzük, vannak-e a számoszlopok végén vég-

összegek, melyek rendszeren a legnagyobb számtételeket foglalják magukban s azoknak nagyságához mérve állapítjuk meg a rovatok szélességét; ha azonban végösszegek nem volnának, a számoszlopokból keressük ki a legnagyobb számtételeket, melyek megállapításunk alapjául szolgálnak.

134. Milyen mértéket használunk a rovatok szélességének megállapításánál, ha a legnagyobb számtételeket kikerestük?

Ha a legnagyobb számtételeket kikerestük, a rovatok szélességének megállapításához az egyes számjegyek szélességét vesszük mértékül, mivel azok rendszerint fél négyzetre vannak öntve s így két számjegy összetételéből rendszeren a betűtörzs nagyságának megfelelő szélesség keletkezik. Ha pedig a számok között pont és vessző is fordul elő, a kettő együtvéve egy számjegynek felel meg, de az egyiket is egy egész számjegynek vesszük számításunknál, a másiknak helyét zárkával töltvén ki.

Példa: A következő táblázatok föltüntetik, hogy bizonyos számtételek hány garmondot és petitet tesznek ki.

1	2	3	4	5	1	1½	2	2½	3
14 1000	1.000	1,000.000	860,000.400		3	12	940	1.492	12.430
20 4000	10.000	200.000	880,808.878		54	530	1538	837	26.070

135. Mit kell tennünk első sorban, ha a rendelkezésünkre álló hely nagyobb, mint a milyent a számtételek igényelnek?

Ha esetleg a rendelkezésünkre álló hely nagyobb lenne, mint a mennyire a számoszlopokban levő legnagyobb számtételek szerint szükségünk van, mindenekelőtt a helyet arra használjuk fel, hogy a számok előtt és után valamit beoszszunk, a mivel kikerüljük azt, hogy a számok közvetlen a léniák mellett álljanak. A beosztást lehet a léniák mellé jobbról-balról állított térzőkkel is eszközölni, avagy pedig fél vagy egész négyzetekkel.

136. Hogyan tudjuk meg, hogy a rendelkezésünkre álló hely nagyobb-e, mint a mekkorát a számoszlopok igényelnek?

Hogy a rendelkezésünkre álló hely nagyobb-e, mint a mekkorát a számoszlopok igényelnek, úgy tudjuk meg, hogy

az egyes számoszlopok szélességét a léniák térfogatával együtt összeadjuk s a rendelkezésünkre álló hely szélességével összehasonlítjuk.

137. Miképen adjuk össze a számoszlopok szélességét és a léniák térfogatát?

A számoszlopoknak szélességét úgy adjuk össze, hogy kiszámítjuk együttvéve hány garmond, petit stb. szélességet tesznek ki s a szerint a kulcs szerint, melyet az üres táblázatok kiszámításánál is használunk, átszámítjuk ciceróra, majd az az esetleg fönmaradó tértzőket összeadjuk a léniák térfogatával.

Példa: Ha táblázatunk öt négygarmond széles számoszlopból áll, ezeknek szélessége összesen $(5 \times 4 =)$ 20 garmond. A 20 garmondot elosztjuk 6-tal, mert 6 garmond 5 ciceró $(20 : 6 = 3$ s marad 2 garmond), így a kulcs szerint kijön $(3 \times 5 =)$ 15 ciceró, a fönmaradó két garmond pedig 10 tértző lévén, ez ismét egy cicerót és négy tértzőt, az öt rovathoz szükséges hat lénia szintén egy cicerót tesz ki, összesen tehát az egésznek térfogata $(15 + 1 + 1 + 4 \text{ t.} =)$ 17 és 4 tértző.

138. Hogyan kell összehasonlítani a rendelkezésünkre álló helylyel a számoszlopok és a léniák térfogatát?

A rendelkezésünkre álló helylyel úgy kell összehasonlítani a számoszlopok és a léniák térfogatát, hogy a rendelkezésünkre álló helynek szélességéből kivonjuk ezek térfogatát s a mi így fönmarad, az a kettő közötti különbség.

Példa: Ha a rendelkezésünkre álló tér 22 ciceró, akkor az előbbi példánk szerint a táblázat meg négy ciceró és két tértzőt igényelne, hogy megfelelő szélességű legyen, mert a 22 ciceró táblázat szélességéből kivonva előbbi példánk 17 ciceró s négy negyedpetitnyi szélességét $(22 - 17 \cdot 4 = 4 \cdot 2)$, lesz négy ciceró és két tértző a különbözet.

139. Hogyan kell a rendelkezésünkre álló hely és a számoszlopok térfogata között mutatkozó különbözetnek beosztását kiszámítanunk?

A rendelkezésünkre álló hely és a számoszlopok térfogata között mutatkozó különbözet beosztását úgy kell kiszámítanunk, hogy összeszámlálván a számoszlopok számát, a különbözetet fölosztjuk ugyanannyi részre s a számtételek előtt és

után osztjuk be. A számtételek után azonban sok hely esetén is legfeljebb fél vagy egész négyzetet teszünk csak, a többit pedig a számtételek elé teszszük.

Példa: Előbbi példánknál a különbség volt 4 cicero és 2 térző. Ezt fölosztván az öt rovatra ($4 \cdot 2 = 26$ térző, $26 : 5 = 5 \cdot 1$), jut egy-egy rovatra öt térző, vagyis még egy garmond, így a rovatok szélessége lesz öt garmond, vagyis négy cicero s egy térző. A beosztott egy négyzetből a számtételek után teszünk egy fél négyzetet, a másikat pedig elébe teszszük. A fenmaradó egy térzőt arra használjuk fel, hogy az addig egy-egy térzőre számított oldalléniák helyett negyed-ciceros körzetlénit veszünk. Táblázatunk akkor ily képet mutat:

354.152	58.784	439.148	164	122.850
14.273	714.312	1.850	154.030	19.159

140. Miképen leghelyesebb egyáltalán a számoszlopokat beosztani, ha elegendő hely áll rendelkezésünkre?

Ha elegendő hely áll rendelkezésünkre, leghelyesebb a számrovatokat akkor is egyenlő szélességre szedni, ha a számtételek szélessége nem is kívánná meg, mert így a táblázat sokkal izlésesebb, de ily esetben a tizedes számok után szükség esetén egy négyzetet is beoszthatunk fél négyzet helyett.

Példa:

872.450	1.349	94 ⁵	349	20 ¹⁷
50.030	154	570 ⁴	2.435	34 ³⁴

141. Hogyan kell szednünk a számokat a tabellákba?

A számokat a tabellákba úgy kell szednünk, hogy mindenekelőtt az egyes rovatok szélességének megfelelően kvadrátokat vagy négyzeteket teszünk sorzónkba s midőn az összes rovatokat leszedtük, sorzónkat ahhoz igazítjuk és hozzá szedőlénit készítvén, az egymás mellett levő számtételeket az egyes rovatok szélességére szedjük. A rovatok közé tartozó lénitakat

pedig csak akkor tesszük be, midőn a tabella lábának egész hosszára való számokat leszedtük, a mely eljárást *adjusztálásnak* nevezzük.

142. Miképen eszközöljük az adjusztálást?

Az adjusztálást rendszerint úgy eszközöljük, hogy a szám-szedést megáztatjuk s a javító ár hegyével a számoszlopokat egymástól szétválasztjuk, azután úgy rakjuk be a szükséges térzőket, reglettákat és léniákat.

143. Mily módon kell kiszámítanunk a számoszlopokkal kitöltött táblát, ha szöveg is van mellette?

Ha a számoszlopok mellett szöveg is van, úgy kell a táblákat kiszámítanunk, hogy először is kiszámítjuk a számoszlopok és léniák térfogatát s a mi ezenfelül hely marad, arra a helyre szedjük a szöveget.

Példa :

Államvasutak	5,460.712	6,145.831	7,232.547
Déli vasut	3,514.852	966.887	656.888
Cinkotai vasut	888.789	4,149.215	2,198.280
Szentendrei vasut . .	617.058	348.958	120.378
Fogaskerekű vasut . .	489.218	860.798	488.644

Itt a számoszlopok térfogata egyenkint négy garmond ugyan, de mivel ugyis van a szövegnek elegendő helye, még egy garmondot minden rovathoz hozzáadunk, ekkor a három számrovat együtt 15 garmond helyet foglal el, vagyis hat garmond öt ciceró lévén, ($15 : 6 = 2\cdot3$, $2 \times 5 =$) 10 ciceró és 3 garmondot. Most ehhez hozzáadjuk az öt lénia térfogatát, vagyis öt térzőt. A 3 garmondhoz kell három térző, hogy 3 ciceró legyen s így marad még két térzőnk, tehát a számrovatok és léniák együttes térfoglalata 13 ciceró és 2 térző. Ehhez még kell 8 ciceró és 4 térző, hogy a 22 ciceró szélességnek megfeleljen. Négy térzőt, vagyis fél-fél petitet beosztunk a két oldal-lénia mellé kívülről s a szöveg részére fönmarad 8 ciceró helyünk. Mivel azonban a szöveg előtt és után beosztásunk nincsen, a szövegsorokat elől egy négyzettel és hátul fél négyzettel húzzuk be, de ha a szövegsorokat négyzetpontokkal pontozzuk ki, nem kell hátul semmi, a négyzetpontnak ugyis van húsa (Abstand).

144. Mit teszünk akkor, ha táblázatunk olyan széles, hogy a meghatározott szélességre nem megy rá?

Ha a táblázatunk olyan széles, hogy a meghatározott szélességre nem megy rá, négyféleképpen járunk el. 1. Kisebb betűkkel szedjük, mint a többi táblázatot. 2. Ha oldalakba szedjük a tabellákat, esetleg egy-két ciceróval szélesebbre szedjük mindkét oldalon, mint a milyen széles a szöveg. 3. Ha még így sem megy rá az oldalra, az oldal hosszában is szedhetjük, vagy pedig 4. két egymás mellett álló (vis à vis) kolumnát csinálunk belőle.

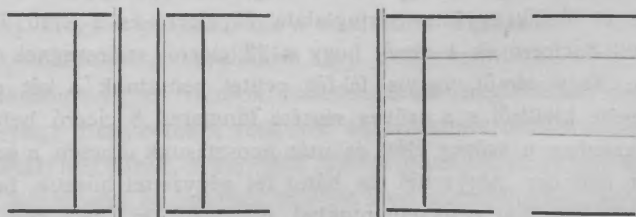
145. Hogyan kell a táblázatot az oldal hosszában szednünk?

A táblázatot csak úgy kell az oldal hosszában szednünk, ha a láb nem nyúlik hosszabbra a táblázat szélességénél vagy legfeljebb csak két-négy ciceróval csináljuk szélesebbre, mert ha így nem megy rá a láb, akkor a táblát megtörjük s két oldalt csinálunk belőle. Előfordul azonban, hogy két egymással szemben fekvő kolumnát is szedünk fektetve, de ezt olyankor teszszük, ha a láb nem férne rá álló helyzetben vagy pedig ha másik táblázat is volna olyan, mely az oldal szélességében nem lenne szedhető.

146. Hogyan kell a helyökre állítanunk a fektetve szedett táblázatokat?

A fektetve szedett táblázatokat kétféleképpen kell helyökre állítanunk, még pedig a két különböző táblázatot egymásnak fejjel befelé, az egymáshoz tartozó két oldal első kolumnáját fejjel kifelé és a másikat vele szembeesőn.

Példák:

Két különböző.

Egymáshoz tartozó.

147. Hogyan kell a táblázatot megtörnünk, ha egy oldalra nem megy rá?

Ha a táblázat egy oldalra nem megy rá, úgy kell megtörnünk, hogy az összetartozó rovatok lehetőleg együvé eszenek, vagy ha ezt nem lehetne egészen keresztülvinni, akkor legalább az összetartozó alrovatok maradjanak együtt.

Példák :

I. tábla.

	Gabona		Egyéb vetemények			
	Búza	Árpa	Bab	Borsó	Lencse	Mák

II. tábla.

	F o l y ó				k i a d á s o k					
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.

Az I. táblában a búza és árpa rovatok a »Gabona« cím alatt összetartozók, tehát együvé vettük s az »Egyéb vetemények«-et vetjük át a másik oldalra. A II. táblában csak arra kellett törekednünk, hogy legalább a frt és kr. rovatok maradjanak együtt, mert ezeket nem szabad egymástól elválasztanunk.

148. Hogyan kell eljárunk a megtört rovatcímnél?

A megtört rovatcímnél úgy kell eljárunk, hogy a rovatcím arányosan legyen megosztva, vagyis a kisebb helyre kevesebbet teszünk a címből, a nagyobb helyre pedig többet s az elválasztás helyén kisebb tábláknál fél-, nagyobbaknál egész négyzettel behúzzuk a sort. S ha a címben az első szó nagy lenne, vagy pedig másképp nem oszthatnók meg arányosan a címet, akkor a szót kötőjellel elválasztjuk.

149. Mit teszünk, ha a tábla se oldalt fektetve, se megtörve nem férne el két oldalra sem?

Ha a tábla se oldalt fektetve, se megtörve nem férne el két oldalra sem, akkor vagy egy nagyobb tabellába szedjük, melyet külön csatolnak a műhöz, vagy több helyen törjük meg s így több kolumnát csinálunk belőle. Ebben az esetben azonban az első kolumnán a szöveget mindig ismételni kell.

150. Hogyan kell szednünk a rézsútos léniát a szedésbe?

A rézsútos léniát úgy szedjük a szedésbe, hogy a lénia alatt és fölött egy-egy megfelelő hosszú félpetites reglettát teszünk vagy ha esetleg ez nem volna, két térszót teszünk, az alatta és fölötte levő üres helyet pedig betűanyaggal (materiális) töltjük ki.

A CÍM- ÉS DÍSZBETŰK.

A cím- és díszbetűk alakja és szabályai.

1. Mily megkülönböztetései vannak a cím- és díszbetűknek?

A cím- és díszbetűknek megkülönböztetései ötfélék, még pedig az árnyalat, szélesség, magasság, válfaj és faj.

2. Milyen árnyalatai vannak a cím- és díszbetűknek?

A cím- és díszbetűknek kilencféle árnyalata van, u. m.: kövér (fette), félkövér (halbfette), sovány (magere), nyúlánk (schlanke), hajszálbetű (Haarschrift), dűlt (kurziv), írásbetűk (Schreibschriften), díszbetűk (Zierschriften) és kezdőbetűk (Initialen).

Példák:

Kövér **Félkövér** **Sovány** **Nyúlánk**

Hajszál *Kurziv* *Írásbetű* **Díszbetű**

Kezdőbetű.

3. Szélességre nézve milyen elnevezéseket ismerünk a cím- és díszbetűknél?

Szélességre nézve a cím- és díszbetűknél széles (breite), keskeny (schmale) és vékony (enge) elnevezéseket ismerünk.

Példák:

Széles **Keskeny** **Vékony**

4. Nagyság tekintetében a cím- és díszbetűk milyenek ?

Nagyság tekintetében a cím- és díszbetűk az összes betűtörzs-nagyságra kiterjednek. Vannak azonban egyesek, melyek csupán csak nagy betűkből állanak és olyanok, melyek csak egynéhány nagyságra terjednek ki.

5. Válfaj szerint miképpen különböztetjük meg a latin cím- és díszbetűket ?

Válfaj szerint a latin cím- és díszbetűk négyfélék, úgy-mint : mediaeval jellegűek, angol jellegűek, francia jellegűek és vegyes jellegűek. Az összes címbetűk fajtái e négy válfaj körül csoportosulnak, mivel e négy részre kell a szövegbetűk szerint (Brodscript) fölosztanunk.

6. Hányféle fajtája van a cím- és díszbetűeknek ?

A cím- és díszbetűeknek igen sokféle fajtája van. Ezeknek mennyisége folytonos változásnak van kitéve, a mennyiben mindig keletkeznek újabb és újabb találmányok.

7. Mi a főszabályok a cím- és díszbetűeknek válfaj tekintetében ?

A cím- és díszbetűeknek válfaj tekintetében az a főszabályok van, hogy mindig összevágó betűfajokat kell együtt alkalmazni. Abban az esetben, ha egy betűfajból egész garnitúránk (kis betűtörzstől nagy betűtörzsig) van, legjobb, ha minden sort ugyanabból a betűfajból szedünk, de ha ez nem lenne lehetséges, vigyáznunk kell, hogy mediaeval jellegű betűket angol vagy francia jellegűekkel össze ne keverjünk, hanem csupán olyan fajokat használjunk, melyek egy válfajhoz tartoznak.

Jegyzet. Hogy e tekintetben némi tájékozást nyerjünk, ide iktatunk néhány betűfajt alkalmazhatóságuk szerint csoportosítva. És pedig használhatók :

Mediaeval jellegű betűkhöz :

Fette mediaeval

Halbfette mediaeval

Breite mediaeval

Schmale mediaeval

Fette romanisch

Halbfette romanisch

ANTIKE

ELZEVIR Elzevir

Angol és francia jellegű betűkhöz :

Egyptien	Steinschrift	Egyptien-
Aldine	Dorisch	groteszk
Groteszk	HAARSCHRIFT	Italienne
Jonisch	Kompress	Skelet

Vegyes jellegűekhez :

Renaissance golisch	Rünstler-groteszk	Monopol
Hunnia	Korvinus	Excelsior
Concave	Favorit	Lapidole
TALONSCHRIFT	ENCHORIAL	Geschnörkelte
Accidenzschrift	Renaissance	Accidenzschrift
SANSKRIT	Yankee-script	<i>Manuskrit</i>
Ançienne	ETIENNE	Breite
Arabesk	Lincoln	renaissance
ZIERSCHRIFT	Washington	Mikádó
	Rhenania	Centennial

Az itt felsorolt címbetű-fajok közül egyeseknek egész nagy családjaik vannak. Ilyenek például az egipcién és a groteszk, melyekből vannak kövér, félkövér, sovány, nyúlánk, széles, keskeny, vékony betűk.

8. Hová használjuk a cím- és díszbetűket?

Címbetűket minden nyomtatványhoz használunk, mert alig van munka, melyhez címbetű ne kellene, díszbetűket azonban csak olyan munkákhoz használunk, melyeket díszesebben kívánunk előállítani, sőt az olyan munkáknál, melyek különösebb gondot nem igényelnek, a címbetűkből is csak a használtabbakat alkalmazzuk, az újabbakat pedig a gondosabban szedendő munkához.

9. Árnyalat szerint miképen használjuk a cím- és díszbetűket?

Árnyalat szerint a cím- és díszbetűket úgy használjuk, hogy a finomabb munkákhoz rendesen finomabb árnyalatú betűket is veszünk, míg az egyszerűbb heti vagy napi lapok hirdetéseihez avagy plakátokhoz rendesen keményebb vonású betűket szoktunk használni. Komoly, tudományos tartalmú szöveghez komoly árnyalatú betűket alkalmazunk, míg költeményekhez, elbeszélésekhez, meghívókhoz, táncrendekhez stb. cifra betűket is alkalmazhatunk. Nem szabad azonban világos és cifra betűket vagy más finom vonású betűket kövér betűkkel, sem dűlt vagy írásbetűket álló antikva betűkkel — egyes ritka eseteket kivéve — összekeverni.

Lásd mintákat a 75. és 76. oldalon.

10. Nagyság tekintetében hogyan alkalmazzuk a cím- és díszbetűket?

Nagyság tekintetében a cím- és díszbetűket a szerint használjuk, a mint azt a címbetű használati módja megkívánja és terünk megengedi. Ha a használat módja nagyobb betűket kíván és terünk is van hozzá, nagyobb betűket használunk, ha a használat módja csak kisebb betűket kíván és terünk is kevés, csak kisebb betűket.

11. Szélesség tekintetében miképen kell a cím- és díszbetűket alkalmaznunk?

Szélesség tekintetében a cím- és díszbetűket akként alkalmazzuk, hogy ha szélesebb sorra van szükségünk és kevés a sorba a szedni valónk, akkor szélesebb betűket használunk, míg ha keskenyebb sorra van szükségünk és szedni valónk ehhez képest sok, keskenyebb betűket alkalmazunk.

Példa: E címet: A Betűszedés Kátéja, ha keskenyebb sorra akarjuk összeszorítani a középszerű szélességnél, így szedjük:

A BETŰSZEDÉS KÁTÉJA

Ha pedig szélesebb sort akarunk belőle csinálni, így:

A BETŰSZEDÉS KÁTÉJA

12. Mily rendszer szerint szoktuk a cím- és díszbetű-sorokat szedni ?

A cím- és díszbetű-sorokat oly rendszer szerint szoktuk szedni, hogy akkor, ha több sor van együtt, ne legyenek egyforma hosszúak, hanem váltakozva hosszabbak és rövidebbek. A hosszú sorok azonban lehetnek egyformák is, de a rövidebb soroknak még akkor sem szabad egyformáknak lenniök az előző vagy a következő sorokkal, ha köztük hosszú sorok fordulnak elő.

Példák :

vagy :

vagy :

13. Miképen szoktuk még a címsorokat szedni, ha a címsorunk nem férne be egy sorba ?

Ha a címsorunk nem férne be egy sorba, az úgynevezett *szabadirány* szerint a címsorokat *kifutó* sorokba is szoktuk szedni, még pedig úgy, hogy a sort kellő helyen ketté szakítjuk és az első sort előre zárjuk, a második sort hátra ; vagy esetleg több sort is képezhetünk belőlük, de a sorok váltakozó rendszeréhez kell alkalmazkodni.

Példák :

Első Magyar Betűöntőde- Részvénytársaság	
Első Magyar	Alapított 1842-ben
Papiripar-Részvénytársaság	
Gyárak : Nagy-Szlaboson és Mosznikon.	Budapesten.

14. Mit teszünk akkor, ha a kifutó sorok nem elég szélesek?

Ha a kifutó sorok nem elég szélesek, vagyis ha a sorok csak kevéssel haladják meg az egész sor szélességének felét, akkor a sor meghosszabbítása végett sorkiegészítőket szoktunk használni.

Példák :

ELSŐ MAGYAR BETŰÖNTŐDE- — ———— RÉSZVÉNYTÁRSASÁG		
Papir- o o o o Nagykereskedés Gyári o o o o Papírraktár o o	Moiret F. Ödön Budapest, V., Báthory-utca 20. szám.	Író-, Okmány-, Nyomtató-, o o Illusztráció- o Papírok raktára

15. Hogyan szoktunk még széles címsorokat alkalmazni?

Széles címsorokat még félkörben hajlítva is szoktunk szedni akkor, ha utána keskenyebb sorok következnek és ez által a nagy hézagot el akarjuk oszlatni vagy csak egyszerűen díszítés céljából alulról fölfelé és fölülről lefelé hajló félkört szedünk. Ezen kívül még balról jobbra fölfelé, vagy fölülről

lefelé rézsút futó címsorokat is szoktunk szedni. Mind e két módot azonban csak kivételesen és rendkívüli esetekben használjuk.

16. Milyen betűfajokat alkalmazunk a félkörhöz és hogyan szedjük azt?

A félkörhöz rendesen álló betűket használunk, olyformán, hogy minden egyes betű közé néhány fokkal kisebb kizáróanyagot (pld. texthez *tertia* spáciumot) teszünk a sor könnyebb hajlíthatása végett. A sor alá és fölé a léniahajlítóval megfelelő nagyságú félkörben hajlított reglettát teszünk, mely a sort szabályos félkörben tartja és a regletta két végét az erre a célra szolgáló *sorkapocscsal* összekötjük. Midőn sorunkat ilyképen elkészítettük, a kör két oldalára annyi kvadrátot alkalmazunk, a mennyi a félkörnek szilárd alapot ad, de az anyagot úgy kell elhelyeznünk, hogy az ne mozogjon helyén. Ha ezt elvégeztük, belülről töltjük ki annyi anyaggal, a mennyi után a félkör belsejébe szedendő dolog még belefér.

Példa :

Telefonszám : 367.

Alapítási év : 1868.

Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság
 Budapest,
 V. kerület, Hold-utca 7. szám.

17. Milyen betűkből és hogyan szedjük a rézsút futó sorokat?

A rézsút futó sorokat kétféle betűből szedjük, a szerint, a mint alulról fölfelé vagy fölülről lefelé futnak és pedig az alulról fölfelé futót hátra dűlő dűlt betűkkel és a felülről lefelé futót pedig előre dűlő dűlt betűkkel, még akkor is, ha a többi címsorok egyébként álló betűkből is szedvék. A sorok alá és fölé itt is reglettákat teszünk, hogy a betűk szilárdan egyenes vonalban álljanak és csak midőn e sort kellőleg oda igazítottuk, akkor szedjük fölé és alá, a mit szükséges szednünk.

Példák :

Rézléniák, körzetek, cím- és szövegbetűk

Első Magyar

Betűöntőde-Részvénytársaság

Budapesten

VI., Dessewffy-utca 32. szám.

Kő- és könyvnyomdai gyorsajtókat
olcsón és jól készít

Wörner J. és Társa

gépgyára

Budapest, Váci-ut 54—56. szám.

18. Mit célszerű tennünk akkor, midőn félkört vagy részsút futó sorokat szedünk ?

Ha félkör vagy részsút futó sorokat szedünk, célszerű azt a tért, melyre szedésünket szedjük, körülzárnunk, még pedig úgy, hogy alulról és fölülről a szélességnek megfelelő stéget teszünk, oldalt azonban lehetőleg cicerós vastagságú léniát állítunk és a hajót egyenes helyre tévén, a lénia mellé

annyi stéget és reglettát teszünk, míg a lénia szilárdan oda nem szorul a stégekhez, így aztán a sorokat pontosan kizárhatjuk.

19. Mire kell különösen figyelnünk a cím- és díszbetűk kizárásánál?

A cím- és díszbetűk kizárásánál arra kell különösen figyelnünk, hogy az esetben, ha egyes betűk egymástól távol esnek, *egalizáljuk*, vagyis arra törekedjünk, hogy a betűk térköze lehetőleg egyenlő legyen. E szabályt azonban leginkább csak nagyobb és szélesebb fajta címbetűknél alkalmazzuk és olyankor, ha a címsort szélesítés végett spacinirozni akarjuk. Az ily egalizálást legjobban megkövetelik, ha az AV, AY és AT betűk egymás mellé jutnak.

20. Milyen szabályai vannak a különböző árnyalatú cím- és díszbetűsorok alkalmazásának?

A különböző árnyalatú cím- és díszbetűsorok alkalmazásának az a szabálya van, hogy sötétebb sort mindig világosabbnak, vagy világosabbat sötétebbnek kell követni, kivéve, ha a címsorok összetartozó szavakból vannak szedve.

Példa :

Kurzweil János és Társa

államilag kedvezményezett

kő- és könyvnyomdai festékek gyára

Budapest, IX. ker., Márton-utca 19. sz.

Készít legjobb minőségű ujság-, mű-, illusztráció- és színes festékeket.

Szedősorzők igazítható feszítővel.

Patent gelatin hengeranyagok. Bronzok. Kencefélék.
Koromégetés.

21. Mire szoktuk használni az írásbetűket és a kezdőbetűket?

Az írásbetűket (Schreibschrift), melyekhez tartoznak az írógép-betűk is, rendszerint körlevelekhez szoktuk használni, a kezdőbetűket (Initiale) pedig legtöbbször szépirodalmi művek (versek, novellák, szépirodalmi lapok) vagy olyan munkák első betűjéül használjuk, melyeket különösebb pompával szándékozunk kiállítani, de fekete betűkből használjuk egyes hirdetések föltünővé tételére is.

22. Hogyan eszközöljük a kiemeléseket az írásbetűknél?

Az írásbetűknél a kiemeléseket háromféleképpen eszközöljük, a szerint, a mint a betűk minősége megkívánja. Az olyan betűknél, melyekhez vannak kövérebb kiemelő betűk, e kiemelő betűkből; azoknál pedig, melyekhez nincsenek kövérebb betűk, ugyanannak a betűfajnak nagyobb betűtörzséből alkalmazzuk, azonban úgy helyezzük el azokat a sorba, hogy a kisebb betűkkel egyvonalban álljanak. Végre eszközöljük még a kiemelést nyolcad petit kövér lénia alá helyezésével is, de ez csak olyan betűknél célszerű, a melynél a vonal nem esik távol a betűk törzsétől.

Példák:

Nagy választékban: címbetűk, rézléniák, körzetek, ékítmények.

Nagy választékban kaphatók: címbetűk, rézléniák, körzetek.

Nagy választékban kaphatók: címbetűk, rézléniák, körzetek.

23. Hányfélék a kezdőbetűk és miképen alkalmazzuk azokat?

A kezdőbetűk többfélék; részint csak díszítetlen nagyobb betűkből állanak, részint pedig díszítettek, melyek sokféle betűtörzsmagasságra öntvék s úgy alkalmazzuk azokat, a

mint azok kisebbek, nagyobbak vagy olyanok, melyek különös nagy díszítésekkel bírnak.

24. Hogyan alkalmazzuk a kisebb kezdőbetűket?

A kisebb kezdőbetűket, melyek csak valamivel nagyobbak a szövegbetűnél, vagyis csak akkorak, hogy csupán egy sorra terjednek, úgy alkalmazzuk, hogy azokat a sorba állítjuk be a szövegbetűkkel egy vonalba helyezve s a sort a kezdőbetűvel ép úgy bekezdjük, mint a többi bekezdést.

Például lásd az »Előszó« kezdőbetűjét.

25. Hogyan alkalmazzuk a nagyobb kezdőbetűket?

A nagyobb kezdőbetűknél az első sort sem kezdjük be, hanem tompán kezdjük a sort. Mindig célszerű azonban, ha a kezdőbetű valamivel magasabban áll, mint az első sor, mert így sokkal izlésesebb. Olyan esetben, ha a kezdőbetű csak két-három sorra terjed, elegendő, ha egy-két térzővel áll is magasabban, vagyis annyival, a mennyivel a sorok magasságának megfelel, de már nagyobbaknál, jó, ha egy egész sorral is magasabban áll, kivéve, ha hirdetésekhez alkalmazzuk.

Példák :

A budai nyomda élén
a Velencéből ide-
hívott augsburgi származású
Hesz András állott.

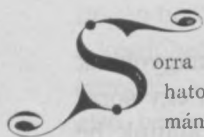
inél inkább
látjuk fel-
tűnni már
a tizenha-

BETŰÖNTÖDE
BUDAPEST,
Révay-utca 6. szám.
FISCHER ÉS MIKA.

26. Hogyan alkalmazzuk a különös nagy díszítésekkel bíró kezdőbetűket?

A különös nagy díszítésekkel bíró kezdőbetűket kétféleképen is alkalmazzuk, egyrészt úgy, hogy beállítjuk ugyan a szöveg közé a kezdőbetűt, de csak annyira, a mennyi hely magának a betűnek szükséges, a többi díszítményes részét pedig a szövegen kívül hagyjuk s oldalt annyi helyet, a mennyit ez elfoglal, a szöveg mellett végigrakunk. Másrészt úgy alkalmazzuk e kezdőbetűt, hogy egészen a szöveg elé állítjuk. Ezt azonban leginkább csak verseknél teszszük s csak akkor, ha nagy üres hely elenyésztesére van szükségünk.

Példák :

orra tűntek fel a tizen-
hatodik század folya-
mán Honterusz János
után Erdélyben a század klasz-
szikus nyomdászattörténeti sze-
replői.

lsötétült, este van már,
Megpihentek a betűk.
A gépek is megállottak,
Nem forog már kerekük...

27. Miképen szedjük a szöveget a kezdőbetűk mellé?

A kezdőbetűk mellé a szöveget úgy szedjük, hogy addig, míg a kezdőbetű sorzónkba belefér és nem kell a szövegen kívül eresztenünk, beleállítjuk és úgy zárjuk ki mellette a sorokat, de ha a kezdőbetű nagyobb, akkor a hajónkra állítjuk s sorainkat annyival rövidebbre zárjuk ki, a mennyi helyet a kezdőbetű szélessége elfoglal. Szükséges azonban oly esetben, midőn a kezdőbetű egy szóhoz tartozik, az első sort egészen a kezdőbetűhöz kiereszteni, a többbit pedig egy félnégyzettel elülről bekezdeni, de ha a kezdőbetű egy önálló betűből áll, akkor itt is egy félnégyzetet kell a sor elé tennünk.

Lásd fentebbi példákat.

A cím- és díszbetűk használati módjai és a sorok beosztása.

28. Mi a cím- és díszbetűk célja?

A cím- és díszbetűk célja, hogy a különböző munkáknál előforduló különböző címeket szedjük belőle, továbbá hogy egyes munkáknál bizonyos dolgokat kiemeljünk velők.

29. Mi a legszükségesebb kellék a cím- és díszbetűk használatánál?

A cím- és díszbetűk használatánál a legszükségesebb kellék az, hogy a szedő kellő érzékkel és ízléssel birjon a betűk alkalmazására nézve, mert habár a szabályok e tekintetben útbaigazítást nyújtanak, még mindig igen sok tere marad a jó ízlésnek és helyes érzéknek.

30. Mily módon lehet megszerezni a jó ízlést és helyes érzéket?

A jó ízlést és helyes érzéket olyképen szerezhethetjük meg leginkább, ha a címbetűk használati módját illetőleg tanulmányozás tárgyává tesszük minél több kész nyomtatványt és megfigyeljük azokban azokat a dolgokat, melyek nekünk legjobban tetszenek s ezekből eszméket merítünk.

31. Mily módon kell a címsorokat képeznünk?

A címsorokat a mondatban lévő szavak értelme és súlya szerint kell alkotnunk, még pedig úgy, hogy az egymáshoz tartozó szavak egy sorba jussanak s abban az esetben, ha a sorok szabályszerűen nem lennének megalkothatók, esetleg némi változtatást eszközölhetünk vagy megfelelő szavakkal bővíthetjük.

Példa: Meghívó. | A Könyvnyomdászok Szakköre | 1899.
február 25-én | az ügyvédi kamara dísztermében | szakirodalmi
alapja javára | táncmulatságot | rendez, melyre | t. urat |
és családját tisztelettel meghívja | A rendezőség.

E példában vonással van elválasztva minden egyes sor egy mástól s ha esetleg a »szakirodalmi alapja javára« nem lenne ott, úgy módosíthatnánk, hogy alá tennők: »V., Szalay-utca 11. szám«, vagy ha az »1899. február 25-én« sorunk nem lenne elég hosszú, még kibővíthetnők így: »1899. évi február hó 25-én«.

Jegyzet. E tekintetben különben célszerű, ha minél több gyakorlatot csinálunk.

32. Mi az irányadó a cím- és díszbetűk használatánál?

A cím- és díszbetűk használatánál az az irányadó, hogy mily fontosságú szavakkal vagy sorokkal van dolgunk, vagyis a fontosabb szavakhoz vagy sorokhoz nagyobb vagy feketébb betűket használunk és a kevésbé lényegesekeket kisebbekből vagy világosabb betűkből, a leglényegtelenebbeket pedig aránylag egészen kis és világos betűkből szedjük.

Példa: Előbbi példánkat véve tekintetbe, legfontosabb a »táncmulatságot« szó, miután ez képezi a nyomtatvány lényegét, tehát ezt kell legnagyobb betűvel is szednünk. Utána következik mindjárt fontosságban, hogy mire szolgál az a nyomtatvány, t. i. hogy »Meghívó«, ennél fogva ezt is nagyobb betűvel szedjük, mint a többi sort, de mégis kisebből, mint az előbbit. Továbbá fontos, hogy ki a

meghívó fél (A Könyvnyomdászok Szakköre), így ezt is nagyobb betűkből szedjük, mint a többit, de kisebbből, mint a meghívót. Így következnek ezután fontosságban a helyet, az időt és a célt meghatározó mondatrészek s lényegtelen sort képez a »rendez, melyre«, a mit kis betűkből is szedünk. (Egyébként lásd a mintákat a 75. és 76. oldalakon.) Ezekből szintén többféle gyakorlat szükséges.

33. Mivel szoktuk a címbetű-sorokat egymástól elválasztani?

A címbetű-sorokat egymástól *beosztással* szoktuk elválasztani, mely tézőknek, reglettáknak, kvadrátoknak vagy stégeknek megfelelő mennyiségben való berakásából áll.

34. Hogyan kell a beosztást eszközölnünk?

A beosztást úgy kell eszközölnünk, hogy az egymás után következő sorok közé egyenlően kell beraknunk a szükséges anyagot, de a beosztásnál tekintetbe kell vennünk, hogy a sor nagy (verzál) betűkből, vagy olyan betűkből van-e szedve, a melyeknek lelógó ágai nincsenek, a midőn a betűk alatt levő húst (Abstand) be kell számítanunk a beosztásba, hogy ezzel együtt képezze azt a tért, melyet előbb már beosztottunk, vagy egyáltalán beosztani akarunk, nemkülönben figyelembe kell vennünk a verzál betűk ékezetait is, mely esetben pedig azoknak megfelelőleg többet kell beosztanunk.

35. Honnét tudjuk meg, hogy mennyit lehet beosztanunk a sorok közé?

Hogy a sorok közé mennyit lehet beosztanunk, mindig a fősorokról tudjuk meg, melyeknek fekvése meg van határozva s mely szabálytól csak egyes kivételes esetekben szabad eltérnünk. Ezen kívül a beosztás tekintetében még az izlés a főtényező.

36. Hová kell a főcímsoroknak esniök?

A főcímsoroknak lehetőleg a középen valamivel fölül kell esniök, csakis a legrosszabb esetben szabad középen alul esniök. Kivételt képeznek azonban azok az esetek, midőn a főcímek fölülről vannak s így a címet középre állítanunk lehetetlen, de nem is szükséges, hanem inkább egészen föleresztjük s középen fölül valamivel pedig esetleg a szerző nevét helyezzük.

Lásd a 75. és 76. oldalakon a Meghívó és a könyvcímek mintáit.

37. Mikor szabad kivételt tennünk a sorok egyenlő beosztása tekintetében?

A sorok egyenlő beosztása tekintetében csak akkor szabad kivételt tennünk, ha valamely címsor két sor lett, a midőn az összetartozóság feltüntetése végett a két sort egymáshoz negyedrésznyi beosztással közelebb állítjuk, nemkülönben mikor lényegtelen sorok esnek közbe, a mely esetben csupán felét tesszük be a rendes beosztásnak.

Lásd példát a 65. oldalon.

38. A beosztáson kívül mit használunk még a címsorok közt?

A beosztáson kívül a címsorok közt középre zárva még úgynevezett *spitzet* is szoktunk használni és pedig oly esetekben, midőn kevés sorunk van, melyeket azonban lényegtelenisége következtében a hely betölthetése végett nagyobb betűkből nem szedhetünk, de használunk néha a címek különállósága miatt is.

Lásd Meghívó vagy a könyvcímek alját a 75. és 76. oldalakon.

39. Milyen spitzeket használunk a címsorok közé?

A címsorok közé spitz gyanánt kisebb-nagyobb rajzfigurákat, avagy rövid kis finom vonalat használunk, a szerint, a mint nagy vagy kis helyet kell betöltenünk.

Lásd Meghívó és könyvcímek alját a 75. és 76. oldalakon.

40. Mikor használunk nagybetűket a címsorokhoz?

A címsorokhoz minden jelentékenyebb munkánál nagy (verzál) betűket használunk, különösen könyvcímekhez, meghívókhoz stb. effélékhez, de használjuk a nagybetűket akkor is, ha a betűk magasságában szűk helylyel rendelkezünk s ez által kívánjuk a sort kiemelkedőbbé tenni.

41. Mit kell kerülnünk a nagybetűk használatánál?

A nagybetűk használatánál kerülnünk kell, hogy kisbetűsorokat szedjünk közéjük, azonban az nincsen kizárva, hogy kisbetűkből szedett sorok közé nagyobb kiemelés céljából egyes sorokat nagybetűkből szedjünk.

42. Hogyan kell a címbetűket az egyszerű hirdetésekbe szednünk?

Az egyszerű hirdetésekbe a címbetűket akképen szedjük, a mint azok szövege címsorokból vagy tömör szövegből áll.

Ha a hirdetés csak címsorokból áll, akkor szedhetjük mindjárt elejétől fogva a hirdetést, de ügyelnünk kell arra, hogy oly nagyságú betűket vegyünk a sorokhoz a szöveg kívánalmai szerint, hogy az összes sorok beférjenek a meghatározott helyre. Ha azonban tömörszedés is van a hirdetésben, akkor először mindig a szöveget kell kiszednünk s az ezután fennmaradó helyekre szedjük be a címsorokat, a szövegszedésnél pedig arra kell törekednünk, hogy olyan nagyságú betűkből szedjük azt, hogy inkább több hely maradjon, mint kevés, tehát a helyhez képest inkább kisebb betűket vegyünk, mint nagyobbakat.

43. Hogyan szedjük a táblázatokba a címbetűket?

A táblázatokba a címbetűket szintén a rovatcím lényege és a táblázat nagysága szerint szedjük a feltűnőbb vagy kevésbé feltűnő betűkből, t. i. a főcímekeket mindig nagyobb vagy feketébb betűkből vesszük, mint az alcímekeket, melyek közül csak a fontosabbakat szoktuk kiemelni. A táblázatnál azonban legtöbbször csak kisbetűket (kurrent) szoktunk használni, csupán némely főcímhez használunk nagybetűket (verzál), midőn széles helyet kell betöltenünk és a legszélesebb betűnk is keskenynek bizonyulna hozzá, sőt még a nagybetűk mellett is ritkítanunk kell a betűket a helyhez képest spáciummal, negyedzárkával, fél vagy egész négyzettel is, hogy elegendő szélességet érjünk el.

Lásd mintát a 74. oldalon.

44. Hogyan kell szednünk a könyvgerincet?

A könyvgerincet mindig ahhoz mérten kell szednünk, a milyen a könyv vastagsága és hosszúsága. Ha a könyv vastag, akkor a gerincet haránt sorokban szedjük, ha pedig keskeny, akkor a könyv aljáról fölfelé futó sorban s olyan hosszúságban, mint a milyen hosszúságot a könyv hossza megenged.

45. Miképen képezzük a könyvgerinc-sorokat?

A könyvgerincek sorait úgy képezzük, a mint azokat haránt vagy függélyes sorokban kell szednünk. A haránt soroknál a cím minden szavából alkothatunk egy sort azoknak lényegéhez képest kisebb-nagyobb betűkből és a sorok hosszú-

ságának szabályszerű váltakozása mellett. A címhez még hozzáveszszük a megjelenés évét, a kötet számát. A függélyes soroknál azonban csak egy sorba szedjük a könyvgerincet, elől a szerző vezetéknevét, esetleg, ha sok a hely, keresztnévét is s ezután kettős pontot téve, a könyv címét szedjük és ha több kötetből vagy füzetből áll, a kötet vagy füzet számát is.

Lásd 7. és 8. mintát a 76. oldalon.

46. Hogyan szedjük a különböző alcímeket a könyvekben és az ujságokban?

A különböző alcímeket a könyvekben és ujságokban a cím fontosságához képest nagyobb vagy kisebb avagy feketébb vagy világosabb betűkből szedjük. Mindenesetre figyelemmel kell lennünk itt is arra, hogy világos sort sötétebb és sötétebb sort világosabb kövessen. Legfontasabbak a rész- vagy szakaszcímek (Theilentitel), azután következnek a fejezet-címek, majd a cikk címek vagy egyéb alcímek.

Lásd a 12. és 13. mintákat a 76. oldalon.

47. Hogyan szedjük a szennycímeket?

A szennycímeket (Schmutztitel), mely tulajdonképen a főcím előtt ma már ritkán használt rövid cím, de ily néven nevézzük azokat a címodalakat is, melyek az egyes könyvrészeket vagy fejezetcímeket külön oldalakban szokták magokban foglalni, rendesen úgy szedjük, hogy a címek középnél valamivel mindig magasabban álljanak. A betűk nagyságát pedig ahhoz kell szabni, a milyen nagy az oldal, tudniillik nagyobb oldalaknál nagyobb betűket, kisebb oldalakhoz kisebb betűket kell szednünk.

Lásd 11. mintát a 76. oldalon.

48. Hogyan szedjük a levélfejeket?

A levélfejeket kétféleképen szedjük. A levélpapír egész szélességében vagy csak a balsarkában. Az egész szélességben szedett levélfejeket legalább is egy kettős finom vagy félkövér léniaival kell elválasztanunk s alá szednünk jobbról a keletet. A balsarokra szedett levélfejeknél pedig a fej alá legalább is egy kis spitzet szoktunk alkalmazni.

Lásd a 9. és 10. mintákat a 76. oldalon.

49. Hogyan kell szednünk a falragaszokat?

Midőn a papír nagyságához és a szöveg mennyiségéhez képest a formátum szélességét megállapítottuk, a falragaszokat kétféle módszer szerint szoktuk szedni. Ha az nagyobbára csak tömörszedésből áll, akkor először a szöveg mennyiségéhez és a papiros nagyságához mért nagyságú betűkből (tercia, text, kettősciceró, kettősmittel, kis kanon vagy nagy kanon stb.) kiszedjük a szöveget és a fönmaradó helyhez képest szedjük a nagyobb betűkből szedendő címeket, s ha esetleg túlsok helyünk maradna, a tömörszedést is ritkíthatjuk negyed, fél vagy egész petittel, sőt egész ciceróval is. Ha pedig a falragasz csupán címsorokból állna, akkor az értelem szerint kiemelendő sorokat a sorok váltakozó rendszerének megfelelőleg egyszerűen csak leszedjük s kizárás nélkül a formaregálon egyenesen elhelyezett hajóra vagy plakátszedő-deszkára állítjuk és csak akkor zárjuk ki, midőn már az összes sorokat kiszedtük, valamint meggyőződünk arról, hogy a leszedett sorok megfelelnek a kívánalmaknak.

50. Minek nevezzük az itt felsorolt különböző szedési műveleteket együttvéve?

Az itt felsorolt különböző szedési műveleteket együttvéve *akcidenciának* nevezzük, melyek azonban nemcsak egyszerűek, de díszítettek is lehetnek.

Jegyzet: A díszített akcidenciák a következő részben lesznek tárgyalva, mivel ezek egészen külön tanulmányt igényelnek s a legmagasabb fokát képezik a szedési műveleteknek.

SZEDÉSMINTÁK.

Érkezési Napló.

1. minta.

A hajózási vállalat	A h a j ó			Honnan érkezett?
	neve	neme	lobogója	

A

GYURKOVITS LEÁNYOK

IRTA
HERCZEGH FERENCZ

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNYTÁ

1899

5. minta.

Flora
Harmath

ELSŐ SEGÉLY

IRTA

DR. KRESZ GÉZA

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1899

(Angol j.)

Károly József
kir. tanácsos, pénzügyigazgató

4. minta.

MEGHIVÓ.

A KÖNYVNYOMDÁSOK SZAKKÖRE

FOLYÓ ÉVI FEBRUÁR HÓ 25-ÉN

AZ ÜGYVÉDI KAMARA DÍSZTERMÉBEN

SZAKIRODALMI ALAPJA JAVÁRA

TÁNCZVIGALMAT

RENDEZ, MELYRE

J

ural

ÉS CSALÁDJÁT TISZTELETTEL MEGHIVJA

A RENDEZŐSÉG.

KEZDETE 9 ÓRAKOR.

A zenét a cs. és kir. Mollináry-ezred zenekara szolgáltatja.

Személyjegy 1 frt, családjegy 2 frt.

GRÓCZ ERNŐ

A

BETŰSZEDÉS

KÁTÉJA

II. RÉSZ.

GRÓCZ: A BETŰSZEDÉS KÁTÉJA. II.

KISS PÉTER

MÉRNÖK

BUDAPEST

9. minta.

GRAFIKAI SZEMLE

SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA

BUDAPEST, HOLD-UTCA 7.

10. minta.

TÁBLÁK

III. RÉSZ.

A forgalom végrehajtása.

X. FEJEZET.

A személyzet értesítése.

84. cikk.

Általános alapelv.

SZINHÁZ ÉS MŰVÉSZET.

A katonák.

TÁRCZA.

Tudományos apróságok.

A csillagok.

11. minta.

12. minta.

13. minta.

A MATEMATIKA SZEDÉSE.

1. Mit értünk matematikai szedés alatt?

Matematikai szedés alatt értjük azoknak a mennyiség-tani (matematikai) műveknek szedését, a melyek úgynevezett *matematikai képletekkel* vannak ellátva.

Példa :

$$\sqrt{\frac{n-1}{\alpha}} + \left[\frac{m+y}{1-2} = x y \right] - p^2$$

2. Hány részből áll a matematikai szedés?

A matematikai szedés két részből áll és pedig *szöveg-részből*, mely leginkább tömör- (kompressz-) szedés, de többször előfordulnak benne kisebb képletek is és igen gyakran vannak hivatkozások a képletekben használt egyes betűkre és számokra, nemkülönben a *képletekből*, melyek egyes betűkből, számokból, léniákból és matematikai jegyekből szedvék.

3. Milyen betűkkel szoktuk szedni a szövegrészt és a képleteket?

A szövegrészt, mivel az csak leginkább tömörszedés, szövegbetűkkel szoktuk szedni, a szövegben előforduló hivatkozásokat a képletek egyes betűire és a szövegben előforduló kisebb képleteket, nemkülönben a nagyobb képletekben előforduló betűket is kurzivból szoktuk szedni, kivéve az egyes matematikai megjegyzéseket, melyeket rendesen csak szövegbetűkkel szedünk.

Jegyzet. Az ilyen matematikai megjegyzések, melyeket rövidítve használunk leginkább, ezek: $\logarithmus = \log$, $\cosinus = \cos$, $\sinus \text{ versus} = \sinvers$, $tangens = \text{tang (tg)}$, $\cotangens = \text{cotg}$, $\secante = \sec$, $\text{cosecante} = \text{cosec}$, $\text{arcus} = \text{arc}$, $\text{arcus sinus} = \arcsin$, $\text{arcus cosinus} = \arccos$, $\text{cosinus versus} = \cosvers$.

Példa: $\sin a$, $\sec (b-c)$.

4. Mily esetben térünk el a betűk alkalmazását illetőleg a szabálytól?

A betűk alkalmazását illetőleg a szabálytól csak abban az esetben térünk el, ha a szerző külön fejezi ki ebbeli kívánását, a midőn előfordul, hogy úgy a szövegben, mint a képletekben csak szövegbetűkből szedjük a betűket és csak az egyes, külön megjelölt betűket szedjük kurzivból.

5. A közönséges szövegbetűkön és kurzivon kívül milyen betűket használunk még a matematikai szedésben?

A közönséges szövegbetűkön és a kurzivon kívül még kisebb-nagyobb betűket, arabs és római számokat, törtszámokat, sőt görög betűket is használunk.

Jegyzet. A görög betűk a következő részben lesznek ismertetve.

6. Milyen betűkből kell szednünk a kisebb betűket és számokat a képletekbe?

A kisebb betűket és számokat mindig a szövegbetűk nagyságához képest kell alkalmaznunk és pedig ha a szöveg ciceróból van szedve, petitből és ha garmondból vagy petitből van szedve, nonpareilleből kell szednünk a kisebb betűket és számokat.

Példák: $M^n N^o O^s$

7. Hogyan töltjük ki azokat a hézagokat, melyek a kisebb betűk alkalmazásánál a nagyobb betűk mellett jelentkeznek?

Azokat a hézagokat, melyek a kisebb betűk alkalmazásánál a nagyobb betűk mellett jelentkeznek, megfelelő zárakkal kell kitöltenünk és pedig ha a kisebb betűknek és számoknak *alul* kell állaniok, *fölé* kell tennünk a kisebb betűknek a zárkákat és ha a kisebb betűknek és számoknak *fölül* kell állaniok, a zárkákat *alul* tesszük.

Példák:

$$M_{\text{alul}}^{n x} \quad N_{m r 1}^{\text{fölül}}$$

8. Milyen zárkákat kell használnunk a kisebb betűk fölé és alá?

A kisebb betűk fölé és alá természetesen mindig oly vastagságú zárkákat kell használnunk, a mennyivel kisebb a kis betű a nagy betűnél és olyan hosszúságú, a milyen hosszúra nyúlnak az aláakandó kis betűk, és pedig ha cicero betűk mellé petit betűket szedünk, két negyed petit (négy pont) vastagságú és ha petit hosszúságra mennek ki, petit hosszágú zárkákat teszünk, vagyis ez esetben egy petit fél négyzetet. Ciceró szélességnél cicero harmad, terciánál tercia negyedes, texnél text ötödös zárkákat. Két, három, négy stb. ciceró szélességnél azonban már két, három, négy stb. cicero nagyságú reglettákat alkalmazunk.

Példák:

$M_{n\overline{x}}$ $N_{m\overline{v.b}}$ M_{mnpz}

Itt az elsőnél petit, a másodiknál mittel és a harmadiknál text zárkát használtunk.

9. Hogyan alkalmazzuk a képletekben a betűket, ha egymás mellett több fordul elő?

Ha a képletekben egymás mellett több betű fordul elő, úgy szoktuk alkalmazni, hogy minden betű után egy finom (egypontos) spáciumot teszünk. A számok azonban mindig tömören hagyandók, valamint oly esetekben, midőn nagy képletek fordulnak elő, a betűket is tömören lehet szedni.

Példák: $b c h f$, 1896.

10. Mikor alkalmazunk törtszámokat a matematikai szedésben?

Törtszámokat akkor alkalmazunk a matematikai szedésben, ha csak egyes kis arabs számok fordulnak elő s ez által meg akarjuk kimélni az aláakadásokkal járó munkát, a midőn is az esetben, ha a számnak *fölül* kell állnia, *felső* törtszámot s ha *alul* kell állnia, *aló* törtszámot szedünk.

Példa: $M^2 N_3$

11. Hogyan kell alkalmaznunk a törtszámokat, ha egy helyen alsó és felső számot is kell szednünk?

Ha egy helyen alsó és felső számot is kell szednünk, a törtszámokat akként kell alkalmaznunk, hogy először az alsó számot szedjük, azután a felsőt.

Példa: $M_1^2 N_3^2$

12. Miképen alkalmazzuk a római számokat?

A római számokat ép úgy aláírással alkalmazzuk, mint a kis betűket és ugyanolyan nagyságú betűkből is, de nem kurzívól.

Példák: M^IV N^V

13. Milyen jegyeket használunk a matematikai szedésben?

A matematikai szedésben többféle jegyet használunk, a melyek legnagyobb része a szedendő betűk nagyságára van öntve, t. i. cicero, garmond, petit vagy nonpareille nagyságra. Vannak azonban egyes jegyek nagyobb alakban is öntve, a melyeknek kivételes céljuk és hivatásuk van. Ily kivételes jegyek a gyökkjel, kerek és szögletes zárjel, kapocsjel, egészleti jel, összegjel és szorozatjel.

A betűnagyságú jegyek:

+ plusz (többletjel és összeadási jel)

— mínusz (kevesletjel és kivonási jel)

= aequales (egyenlőségi jel)

\perp egyenlet

\cdot majdnem egyenlő

\equiv azonos

\times vagy \cdot sokszorozójel

$>$ nagyobb mint

$<$ kisebb mint

\leq nagyobb vagy kisebb mint

$:$ arányjel, osztva

\div arány

$::$ mint

\div aránsor (Progressio)

\pm több vagy kevesebb (plusz-mínusz)

\perp függőleges

$^{\circ}$ fok, $'$ percz, $''$ másodpercz,
 $'''$ vonal, h óra

\square négyszög

\square hossz-négyszög (Parallelogramm)

\square dűlt négyszög (Rhombus)

\square dűlthossz-szög (Rhomboid)

\triangle háromszög, a különbözetet is jelzi

\perp derékszög

\angle szög

\cong egyenszög

\sphericalangle elvágott szög

$<$ hegyes szög

\sphericalangle tompa szög

\boxplus kocka

\sim hasonló

\cong egyforma és hasonló

∞ végtelen

\parallel vagy $//$ párhuzamos

$\#$ egyenlő és párhuzamos

\bigcirc kör

\bigcirc félkör

Többféle nagyságú jelek:

\int egészleti jel (Integral)

Σ összegjel

Π szorozatjel

$\sqrt[n]{}$ egyszerű gyökjel $\sqrt[n]{}$ négyyszögű gyökjel $\sqrt[n]{}$ köb-gyökjel
 $()$ $()$ kerek zárjel $[\]$ $[\]$ négyyszögű zárjel $\{\}$ $\{\}$ kapocsjel

14. Hogyan alkalmazzuk a betűnagyságú matematikai jegyeket a szedésben?

A betűnagyságú matematikai jegyeket olyképen alkalmazzuk a szedésben, hogy az előforduló betűk vagy számok és a jegyek közé az egyenlőségi jelhez (=) rendesen egy harmad zárkát, a többihez egy spáciumot teszünk.

Példa: $\alpha - 100 = M^1 + n$

15. Mily esetekben teszünk a jegyek és a betűk közé esetleg vastagabb zárkákat?

A jegyek és a betűk közé oly esetekben teszünk esetleg vastagabb zárkákat, ha a képlet rövid és azt akarjuk, hogy kissé szélesebb legyen, vagyis izlésesebb képet nyújtson; vékonyabb zárkákat pedig akkor teszünk, ha a képlet nagyon hosszú s egy sorba csak vékonyabb zárkák alkalmazásával szoríthatjuk be. Félnégyzetnél azonban nem szabad vastagabbat alkalmazni.

16. Mily módon szélesbíthetjük még a képletet, ha az rövidnek mutatkoznék?

Ha a képlet rövidnek mutatkoznék, még oly módon is szélesbíthetjük, hogy a netán nagyobb számban együtt előforduló betűk közé finom spácium helyett egy-egy spáciumot alkalmazunk.

Példa: $b d m - M^2 + n_s$

17. Ha a képlet két egymás fölött álló sorból áll, mivel szoktuk a sorokat elválasztani?

Ha a képlet két egymás fölött álló sorból áll, a sorokat léniával szoktuk elválasztani és pedig úgy, hogy az olyan hosszú legyen, a milyen hosszú a hosszabb sor, a rövidebb sort azután középre zárjuk ki.

Példa:
$$\frac{b + m x - n}{100} \quad \frac{b c}{a_2 + m^3}$$

18. Milyen különleges sajátsága van a gyökjelnek?

A gyökjelnek az a különleges sajátsága van, hogy annak felső részén jobbról kifutó vonáshoz oly hosszú vonalat alkalmazunk, a milyen hosszút a képlet kíván.

Példa: $\sqrt{a+b^3} \quad \sqrt{b_3}$

19. Mikép alkalmazzuk a különböző nagyságú jeleket?

A különböző nagyságú jeleket oly módon alkalmazzuk, a mint azt a szükség megkívánja, vagyis hol kisebbet, hol nagyobbat. Az egysoros képleteknél kisebb, a többsorosoknál a soroknak megfelelő nagyobb jelek alkalmazandók.

Példa:

$$A = \int \frac{\sqrt{a \pm \sqrt{b}}}{(dt)} + \sum c_n \left(\frac{\sin x}{[n]} \right)^n = A \left\{ \left[\frac{m}{n} \right] + d \right\}$$

20. Hogyan kell szedni a matematikai képleteket?

Mindenekelőtt ki kell keresni a képletnek azt a részét, mely legmagasabb s azt negyed petit (két pont) szerint kiszámítva, annyit kell a többi résznél alul és fölül egyenletesen beosztani a megfelelő betűanyagból, a melylyel a képlet alapul vett részének magasságát eléri. A beosztást azonban csak akkor eszközöljük, ha a kisebb részét már leszedtük s tudjuk annak hosszúságát.

Példa:

$$A = (M_1^2) + h - \int \frac{1-n^3}{e}$$

E példában, mint látjuk, a legmagasabb rész az utolja, tehát ezt vesszük számításunk alapjául. Mivel pedig képletünk garmondból van szedve, annak magassága a léniákkal egy cicerót és egy garmondot, vagyis 11 negyedpetitet tesz ki. A képlet eleje azonban csak egy garmond sort (5 negyedpetit) téven ki, be kell osztanunk még hatnegyed petitet alul-fölül, vagyis egy-egy nonpareillet. Először azonban a képlet elejét leszedjük s oly hosszan teszszük be nonpareille kizáró-anyagot, a mily hosszúra a képlet előrésze terjed.

21. A középléniák alkalmazásánál mire kell nagy súlyt fektetnünk?

A középléniák alkalmazásánál arra kell nagy súlyt fektetnünk, hogy a vonalak és a középre zárt jelek mindig vonalban álljanak egymással.

Példa :

$$M^2 = b + c = \sqrt{\frac{3+x=n}{c}}$$

E példánál a képlet utolsó része két ciceróra megy ki, az eleje pedig egy garmond lévén, itt alul-fölül $3\frac{1}{2}$ negyedpetit, vagyis hét pont jutna, de mivel fölül egy lénia van, melynek helyét be kell töltenünk, az alulra eső másik egy pontnyi hely fölülről töltendő be, vagyis ekképen fölülről egy petitet, alulról egy nonpareillet osztunk be.

22. Milyen sajátsága van még az ismertén kívül a gyökjelnek, valamint az egészleti, összeg- és szorozatjelnek?

Az ismertén kívül a gyökjelnek, valamint az egészleti, összeg- és szorozatjelnek még az a sajátsága van, hogy gyakran hozzáadások is vannak, részint a jegy alatt és fölött alkalmazva, részint pedig a jegybe beleszedendő. Ha ily esetben nem lennének kellőleg bevágott jegyeink, önmagunknak kell azokat beleszínálnunk.

Példák :

$$\sqrt[n]{\quad} \quad \sqrt[n]{\quad} \quad \sum^n \quad \int_0^2 \quad \sum_{nv=1,00}^{nr=nr}$$

23. Hogyan járunk el, ha a képlet esetleg nem férne be egy sorba?

Ha a képlet esetleg nem férne be egy sorba, akkor a képletet valamely közbeeső jelnél ($=$, $-$, $+$) meg kell törnünk s az új sort ugyanoly jegygyel kell kezdenünk, a milyen-nél az előbbi sort elhagytuk. Legcélszerűbb azonban, ha lehet, összeadási ($+$) vagy kivonási ($-$) jelnél megszakítani.

Példa :

$$A = b + c = \sqrt{\frac{1-n^2}{x}} - \int_0^b \frac{M^{x-3}}{m+n} = b' + M^2 = b +$$

$$+ c = \sqrt{\frac{3+x=n}{c}}$$

24. Mily módon tudjuk meg, hogy a képlet belemegy-e a sorba?

Hogy a képlet belemegy-e a sorba, először is szemmértékekkel látjuk, de ha úgy tünnék fel, hogy valamely képlet

aligha megy be a sorba, az ily képletekből először leszedjük a betűket és jeleket a kellő beosztással együtt s aztán megfelelőleg járunk el.

Példa :

$$A = b + c = \sqrt{1 - n^2} - \int N^{x-3} = 6' + M^2 = b + c = n$$

25. Ha a képletet egészen leszedtük és a sor nincs tele, mit kell vele tennünk?

Ha a képletet egészen leszedtük s a sor nincs tele, mind a két oldalán egyenletesen ki kell zárunk, úgy, hogy a képlet középre essék.

Lásd az összes képleteket.

26. Mire kell különösen figyelemmel lenni a matematikai szedésnél?

A matematikai szedésnél arra kell különösen figyelemmel lenni, hogy minél nagyobb kizáró-anyagot használjunk s nagyobb képleteknél, ha lehet, keresztben is tegyünk zárkákat, mert így a szedés szilárdabban áll.

Példa :

$$A = b + c = \sqrt{\frac{1 - n^2}{x}} - \int_0^b \frac{M^{a-3}}{m + n} = b +$$

A m. kir. kereskedelmi miniszter által
támogatott szakmunka

A

BETŰSZEDÉS KÁTÉJA *

HÁROM FÜZETBEN JELENIK MEG.

MINDEN EGYES FÜZET EGY-EGY ÖNÁLLÓ
RÉSzt KÉPEZ.

I. rész: A betűszedés elemei.

Tartalma: Előszó. — Bevezetés. — A betűszedésről általában. — A betűszedéshez szükséges eszközök és anyagok. — Az osztás és tisztogatás. — A tömörszedés. — A korrigálás és mutáció. — Művek és ujságok szedése. — Versek szedése.

Terjedelme: 4¹/₂ ív 8". Ábrákkal és példákkal.

Ára 50 kr., portóval 57 kr.

II. rész: Táblázatok, címbetűk, matematika.

Tartalma: Előszó. — A táblázatok: A táblázatszedésről általában. Az oszlopos-szedés. A stégek és léniai alkalmazása. A vonalas táblázatok kiszámítása és szedése. — A cím- és díszbetűk: A cím- és díszbetűk alakja és szabályai. A cím- és díszbetűk használati módjai és a sorok beosztása. — Szedés-minták. — A matematika szedése.

Terjedelme: 5¹/₄ ív 8". Számos példával ellátva.

Ára 50 kr., portóval 57 kr.

III. rész

körülbelül a következő tartalommal fog birni: A tördelés szabályai a hozzá szükséges tudnivalókkal. — A díszítményi anyagok alkalmazási módjai. — Az idegen betűk ismertetése, stb. Ára még nincsen meghatározva, mivel terjedelmét még most nem lehetett megállapítani. Megrendelést azonban köszönettel fogadok.

Grócz Ernő

A Betűszedés Kátéja szerkesztője és kiadója
Budapest, V., Hold-utca 7.

